

Archeologienota

Brussegem (Merchtem) – Eeckhoutweg

Ruth Ferket en Natasja Reynolds

Bornem
2020

Colofon

Rapporten van het archeologisch onderzoeksbureau All-Archeo bvba

Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Auteurs: Ruth Ferket en Natasja Reyns

All-Archeo bvba
Woestijnstraat 45
2880 BORNEM

Wettelijk depot nummer
D/2020/12.807/123

© All-Archeo bvba

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en /of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever.

All-Archeo bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
2	Verslag resultaten bureauonderzoek	5
2.1	Administratieve gegevens	5
2.2	Archeologische voorkennis	11
2.3	Onderzoeksopdracht	11
2.3.1	Vraagstelling en randvoorwaarden	11
2.3.2	Beschrijving geplande werken	11
2.3.3	Werkwijze	19
2.4	Assessmentrapport	19
2.4.1	Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied	19
2.4.2	Historische beschrijving van het onderzochte gebied	27
2.4.3	Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader	34
2.4.4	Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese	37
2.4.5	Afweging noodzaak verder vooronderzoek	37
3	Samenvatting	39
4	Bibliografie	40
4.1	Publicaties	40
4.2	Websites	40
5	Bijlagen	41
5.1	Archeologische periodes	41

1 Inleiding

Deze archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van de aanvraag van een omgevingsvergunning waarbij de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 1000 m² of meer beslaat, de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 3000 m² of meer bedraagt en waarbij de percelen helemaal buiten de archeologische zones liggen, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones,¹ zoals bepaald in artikel 5.4.1 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Het onderzoeksgebied valt niet binnen een beschermde archeologische site, noch binnen een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.²

Alle coördinaten die weergegeven worden, zijn uitgedrukt in Lambert 72, tenzij anders vermeld.

De uitvoering van vooronderzoek zonder ingreep in de bodem gaat steeds de uitvoering van vooronderzoek met ingreep in de bodem vooraf. Het doel van een archeologisch vooronderzoek wordt immers met een minimum aan destructie van het archeologisch erfgoed bereikt.

¹ <https://geo.onroenderfgoed.be>

² <https://geo.onroenderfgoed.be>

2 Verslag resultaten bureauonderzoek

Het doel van de archeologische bureaustudie is de aanwezigheid, aard en bewaringsomstandigheden van de archeologische monumenten te kunnen inschatten, de landschappelijke opbouw van het gebied te kennen, om de impact van de werken op het aanwezige archeologische erfgoed in te schatten en daaruit concrete aanbevelingen te formuleren voor de verdere prospectiestrategie.

2.1 Administratieve gegevens

Projectcode: 2020J66

Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Locatie (provincie, gemeente, deelgemeente, adres, toponiem): Vlaams-Brabant, Merchtem, Brussegem, Eeckhoutweg, Eeckhoutweg

Bounding box x/y Lambert 72 coördinaten:

- 142176, 180491
- 142351, 180683

Kadastraal plan:

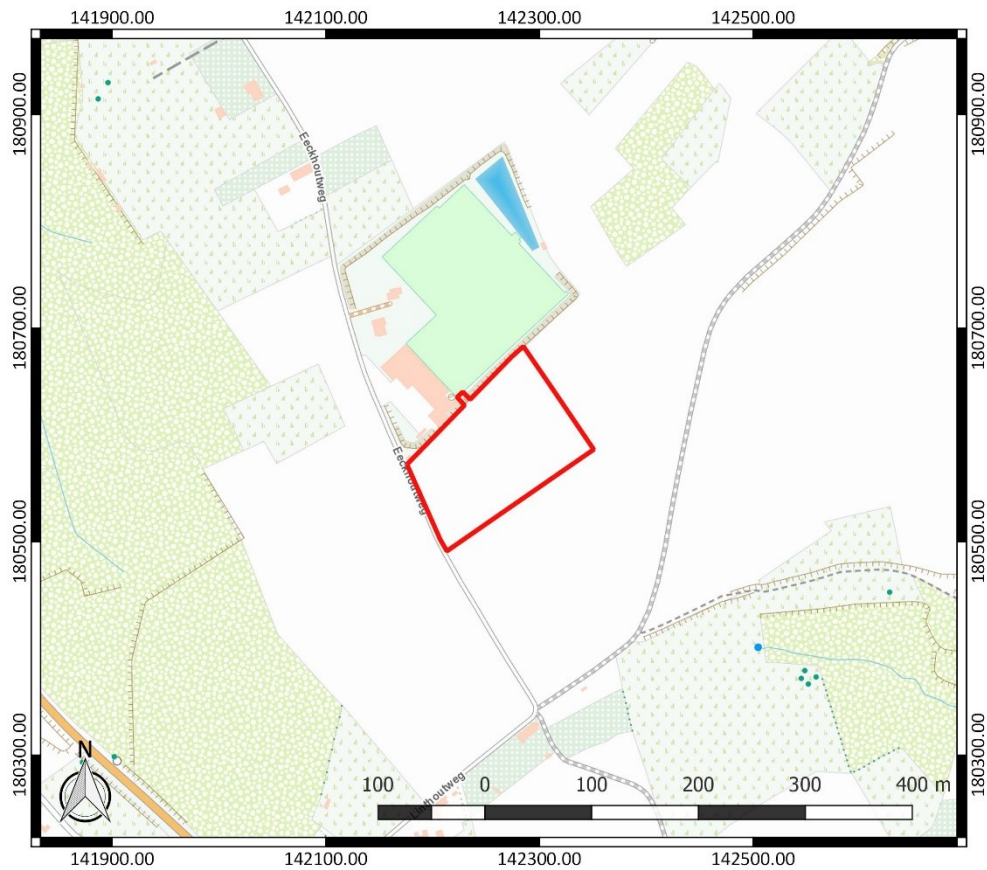

Figuur 1: Kadasterplan met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

Kadastrale percelen: Merchtem, Afdeling 3 (Brussegem), sectie B, nummers 76C, 77D (partim) en 94S (partim)

Oppervlakte onderzoeksgebied: ca. 1,646 ha

Topografische kaart:

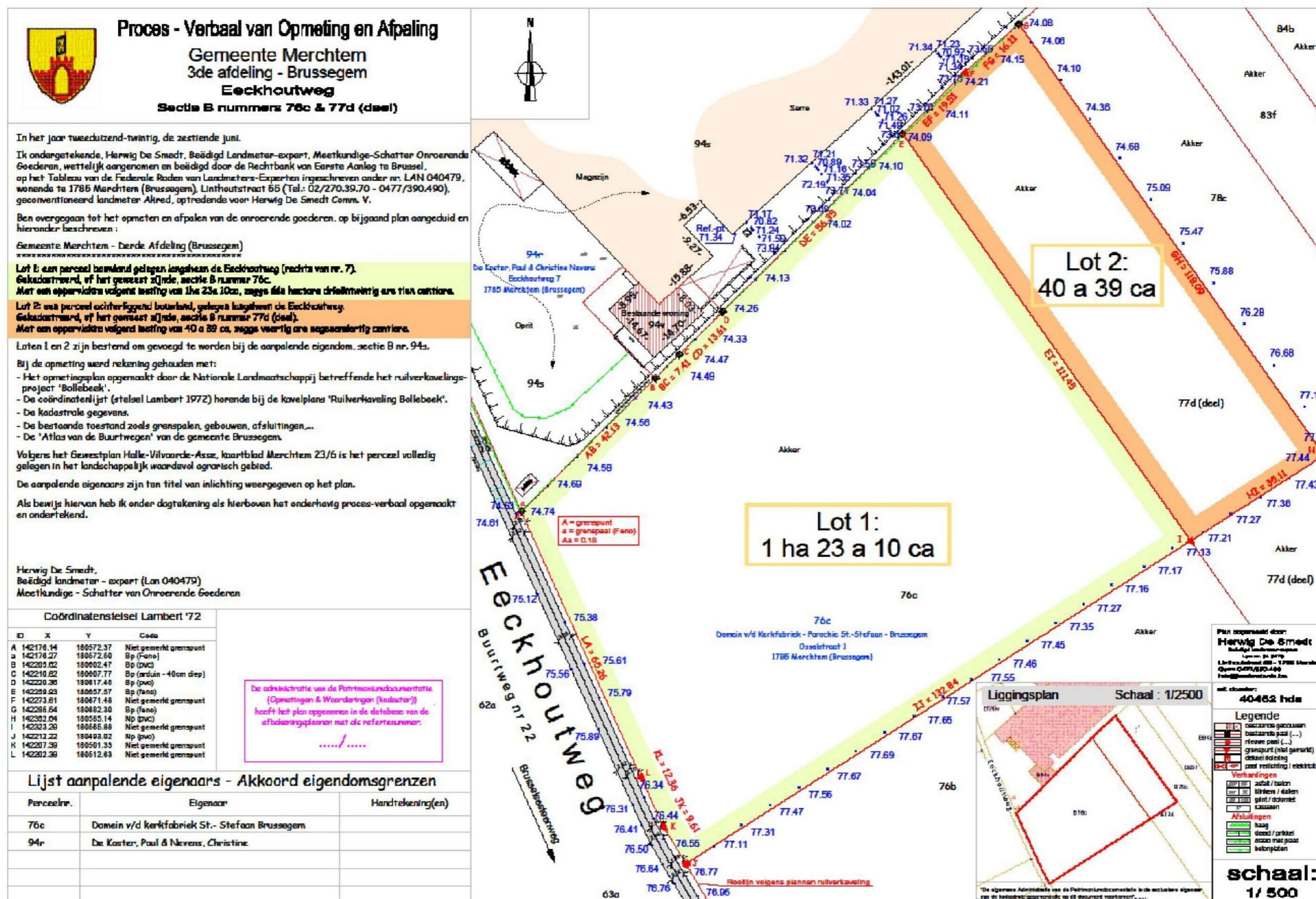

Figuur 2: Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.dov.vlaanderen.be>)

Begin- en einddatum uitvoering onderzoek: 08/10/2020 – 13/10/2020

Relevante termen uit de thesauri bij de Inventaris Onroerend Erfgoed: bureauonderzoek, middeleeuwen, nieuwe tijd, akkerland

Verstoorde zones: er zijn geen gekende verstoorde zones.

Figuur 3: Plan van de bestaande toestand (Landmeet- & expertisekantoor Herwig De Smedt)

Figuur 4: Foto van de bestaande toestand (1), gezien vanaf het zuiden

Figuur 5: Foto van de bestaande toestand (2), gezien vanaf de straatkant van perceel 94S

Figuur 6: Foto van de bestaande toestand (3), gezien vanaf het westen

Figuur 7: Foto van de bestaande toestand (4), gezien vanaf het westen

Figuur 8: Foto van de bestaande toestand (5), met zicht op de bestaande serres, gezien vanaf het noordwesten

Figuur 9: Foto van de bestaande toestand (6), met zicht op de bestaande serres, gezien vanaf het noordwesten

Figuur 10: Foto van de bestaande toestand (7), met zicht op de bestaande serres, gezien vanaf het noordnoordoosten

2.2 Archeologische voorkennis

Er is geen concrete archeologische voorkennis met betrekking tot het onderzoeksgebied.

2.3 Onderzoeksopdracht

2.3.1 Vraagstelling en randvoorwaarden

Naar aanleiding van de geplande werken ter hoogte van het onderzoeksterrein werd een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Hierbij staat de vraag centraal wat de impact zal zijn van de geplande werken op het archeologisch bodemarchief. Op basis daarvan wordt een afweging gemaakt of verder archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem nodig is.

Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein?
- Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?

Randvoorwaarden: er zijn geen randvoorwaarden van toepassing.

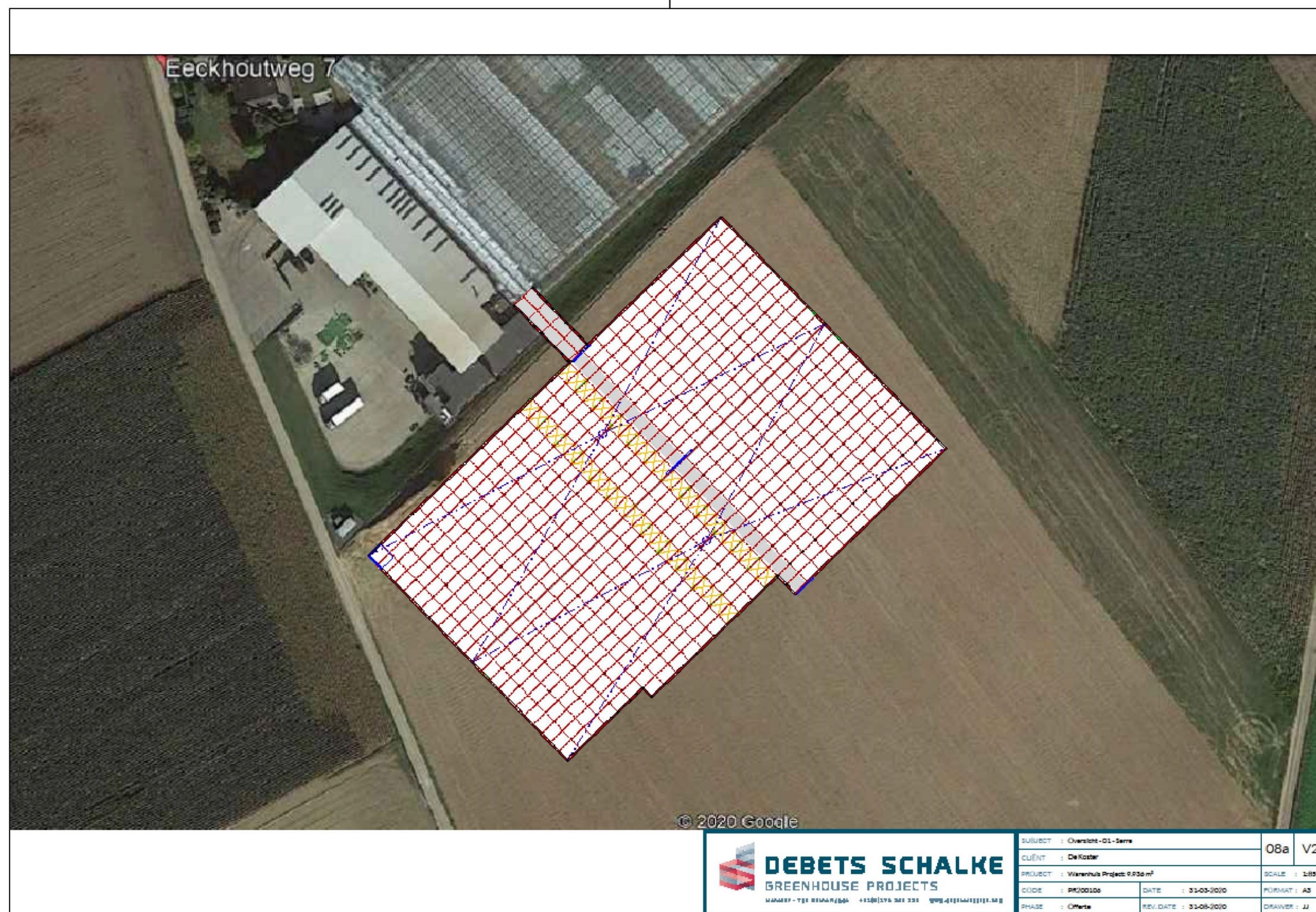
2.3.2 Beschrijving geplande werken

Op het terrein wordt de bouw van een nieuw serrecomplex in beton, staal en aluminium gepland (Figuur 11 tot Figuur 13). Het serrecomplex zal een oppervlakte van ca. 9936 m² hebben (Figuur 14). De vloer van de serres zal uit grond, worteldoek en bakken met planten bestaan. Het niveau van de nieuwe serres zal door het huidig niveau van de percelen en de natuurlijke glooiing van het terrein 3 m hoger liggen dan het niveau van de bestaande serres ten noorden van het onderzoeksgebied (Figuur 19).

De hoogte van de nieuwe serregevels bedraagt 5 m (Figuur 15). De serres worden naar het oosten toe ingegraven in de bestaande helling. Dit betekent een verstoring tot maximaal ca. 3 m diep (Figuur 16 tot Figuur 18). De constructie zal 126 m lang zijn en op een afstand van 8 m van de eigendomsgrens en 5,2 m van de straat liggen. Vooraan zal de constructie 73,6 m breed zijn en achteraan 83,2 m. Hier wordt enkel glas geplaatst. Buiten de serres worden nieuwe, met gras begroeide hellingen gecreëerd, met een helingsgraad van minder dan 30°. Dit werd ook al toegepast in vorige bouwfases (zie Figuur 5).

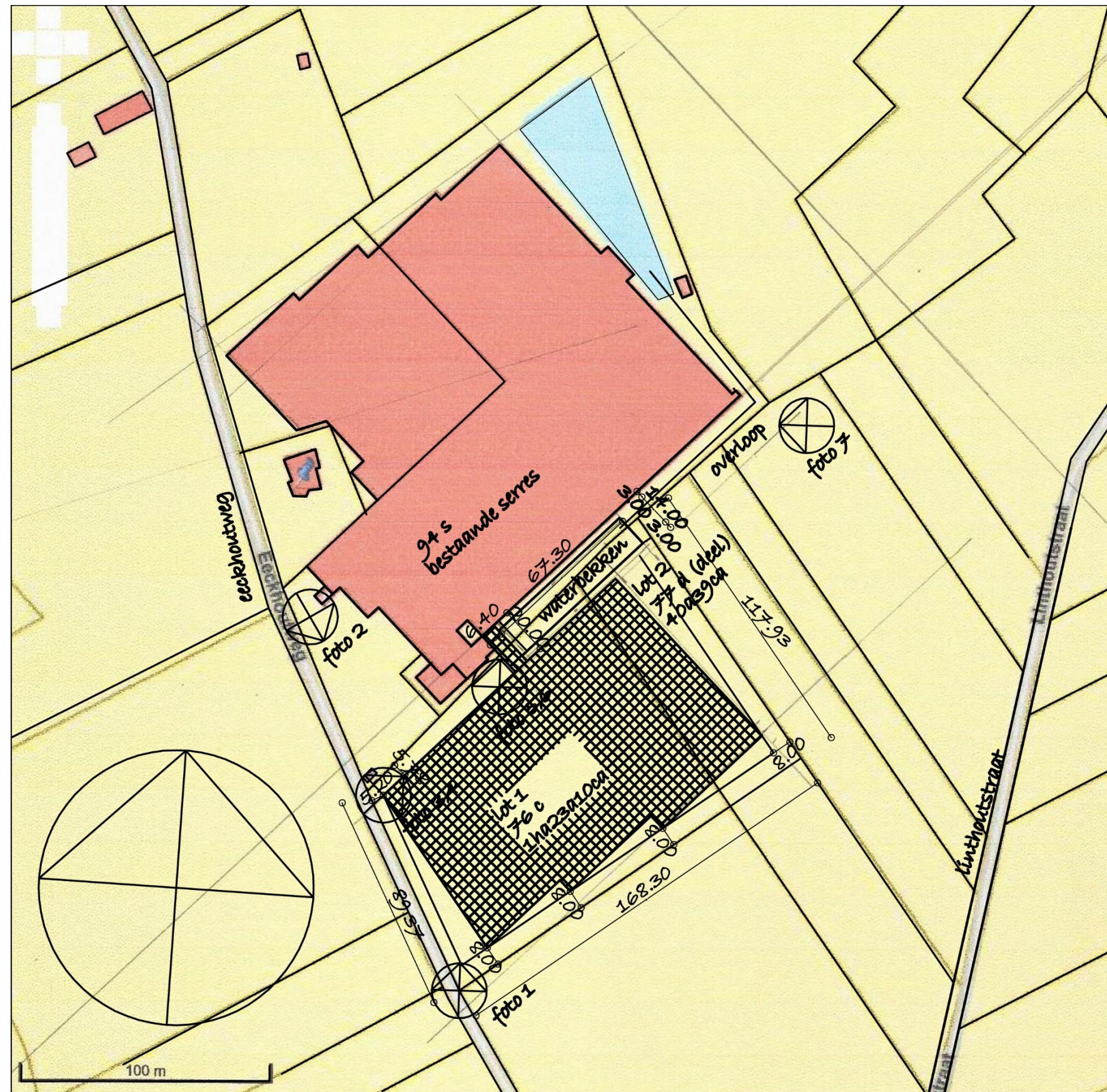
Het regenwater wordt opgevangen in een eerder aangevraagd waterreservoir (4475,45 m³), dat op een afstand van 3 m ten noorden van de constructie ligt. Het water zal gebruikt worden voor het beregenen van planten. De overloop van de opvang loopt naar de open vijver achter de bestaande serres.

De nieuwe serres en de bestaande serres zullen verbonden worden door een corridor (128 m²) met een betonvloer met een dikte van 20 cm en een breedte van 6,4 m. De corridor zal het niveauverschil van 3 m tussen de bestaande en de nieuwe serres overbruggen.

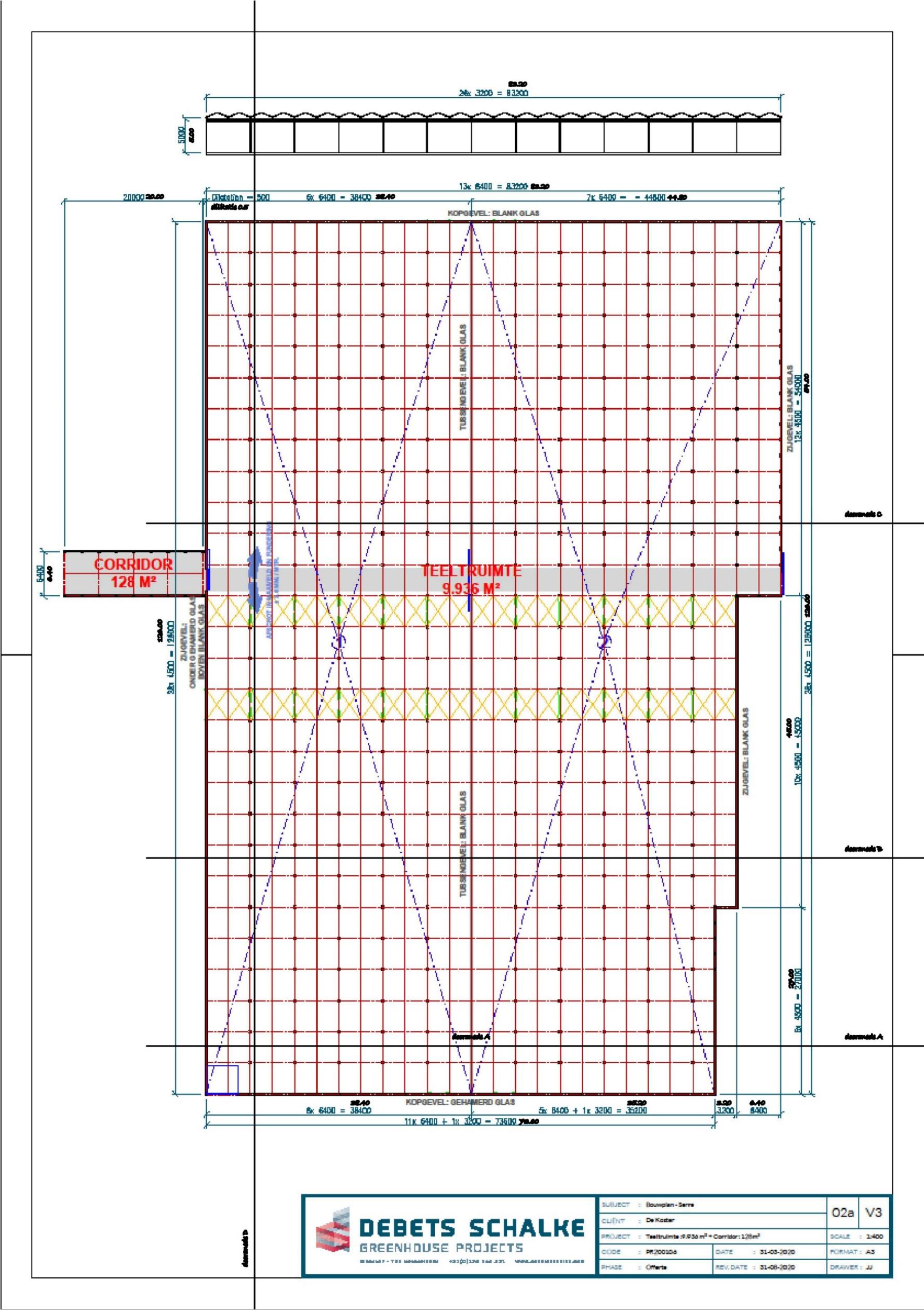

Figuur 11: Ontwerpplan, geprojecteerd op een recente luchtfoto (Debets Schalke - Greenhouse Projects)

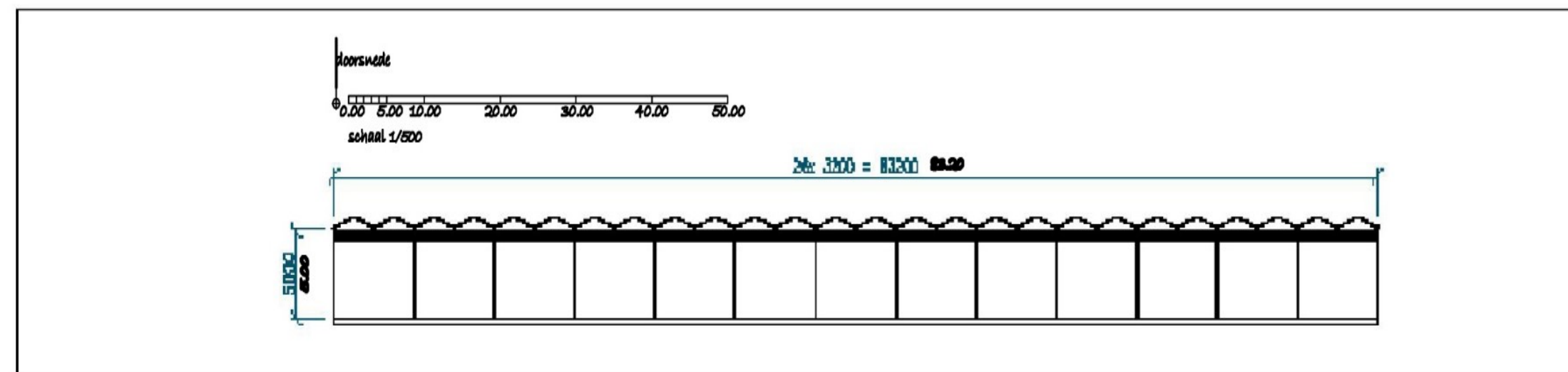
Figuur 12: Ontwerpplan, geprojecteerd op het kadasterplan (Debets Schalke - Greenhouse Projects)

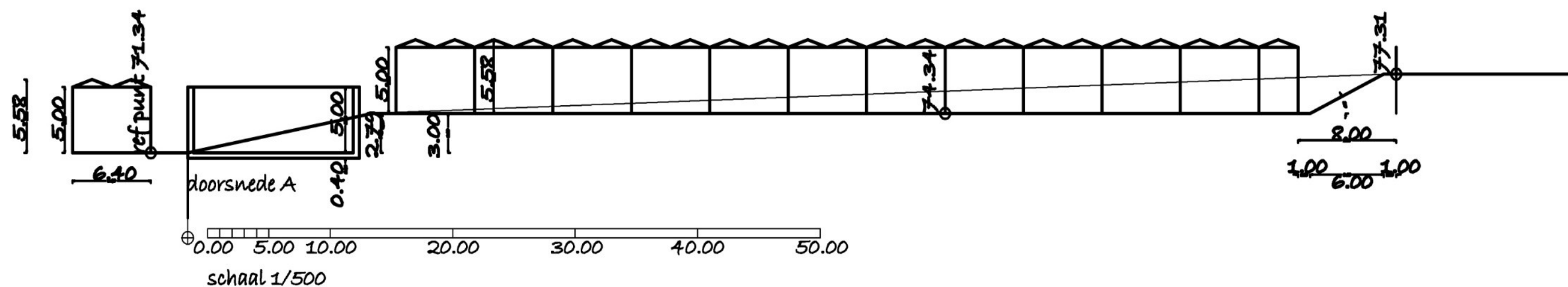
Figuur 13: Ontwerpplan met aanduiding van de fotolocaties

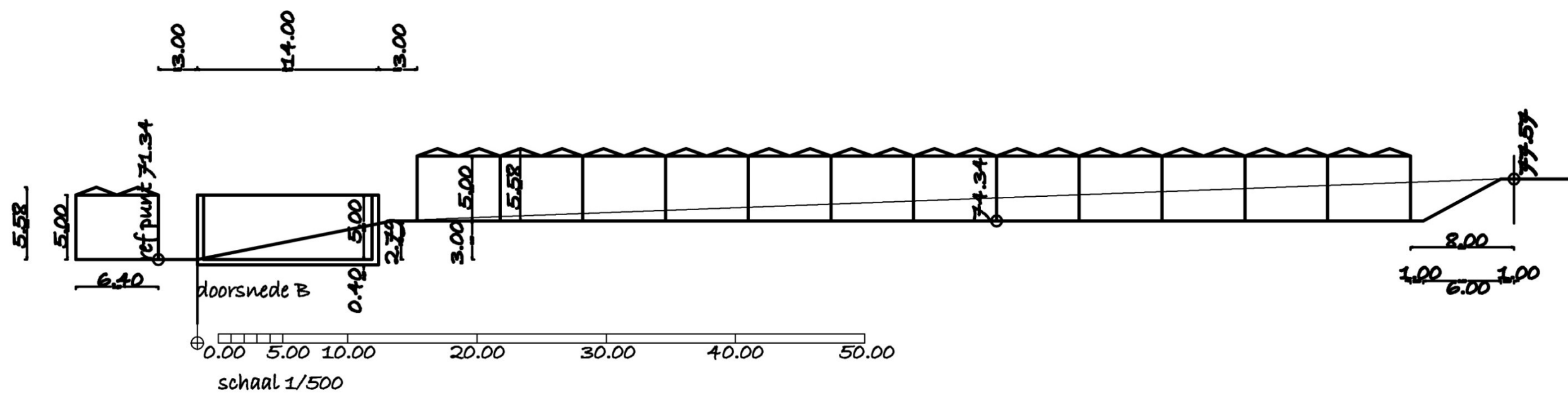
Figuur 14: Ontwerpplan serres (Debets Schalke - Greenhouse Projects)

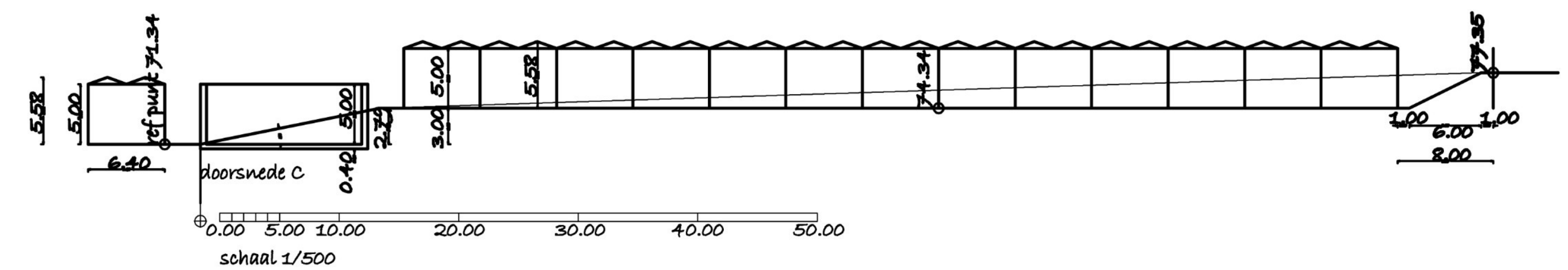
Figuur 15: Doornede

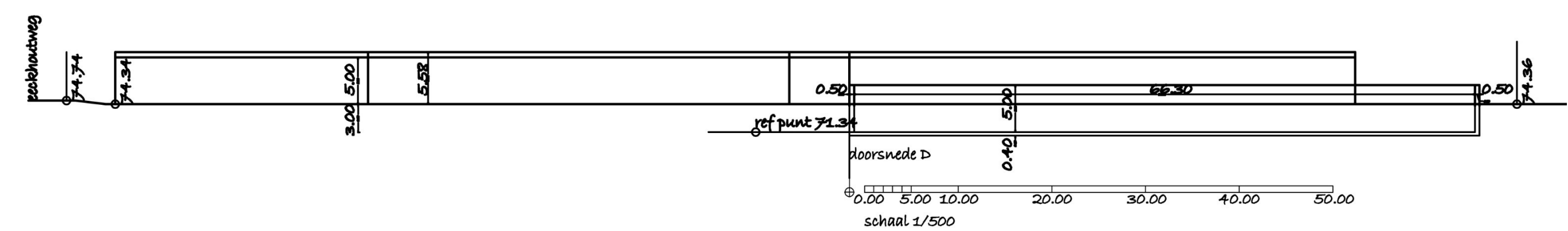
Figuur 16: Doorsnede A

Figuur 17: Doorsnede B

Figuur 18: Doorsnede C

Figuur 19: Doorsnede D

2.3.3 Werkwijze

Het bureauonderzoek heeft betrekking op een zone die gekenmerkt wordt door een lage densiteit aan bebouwing in het verleden. Daarom wordt bijzondere aandacht besteed aan de landschappelijke opbouw en het landgebruik van het gebied.

Voor het bureauonderzoek zijn de aardkundige gegevens online opgezocht via www.dov.vlaanderen.be en www.geopunt.be. De geomorfologische kaart is niet beschikbaar voor het onderzoeksgebied. Het historisch kaartmateriaal is georeferereerd geraadpleegd op www.geopunt.be.

Het belangrijkste beschikbare historisch kaartmateriaal werd geraadpleegd om de gebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied van de laatste eeuwen zo goed mogelijk te kennen. Met de Villaretkaart (1745-1748), de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778), de Atlas der Buurtwegen (1841), de Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van P.C. Popp (1842-1879) en de Vandermaelenkaart (1846-1854) worden vijf momentopnames bekeken, voorafgaand aan de stafkaarten. De informatie afkomstig uit historisch kaartmateriaal kan een impact hebben op de inschatting van de kwaliteit van het eventueel aanwezige oudere bodemarchief. Beschikbare stafkaarten en luchtfoto's van het onderzoeksterrein werden geraadpleegd op www.geopunt.be en op www.cartesius.be. Ze worden enkel weergegeven in voorliggende studie wanneer ze een relevante bijdrage kunnen leveren aan de onderzoeksvragen met betrekking tot de landschapshistoriek, de gebruiksgeschiedenis van het terrein of de evolutie van de historische bebouwing.

In het kader van de vraagstelling rond het archeologisch potentieel van het terrein werden de Centrale Archeologische Inventaris en de landschapsatlas geraadpleegd. De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen.

2.4 Assessmentrapport

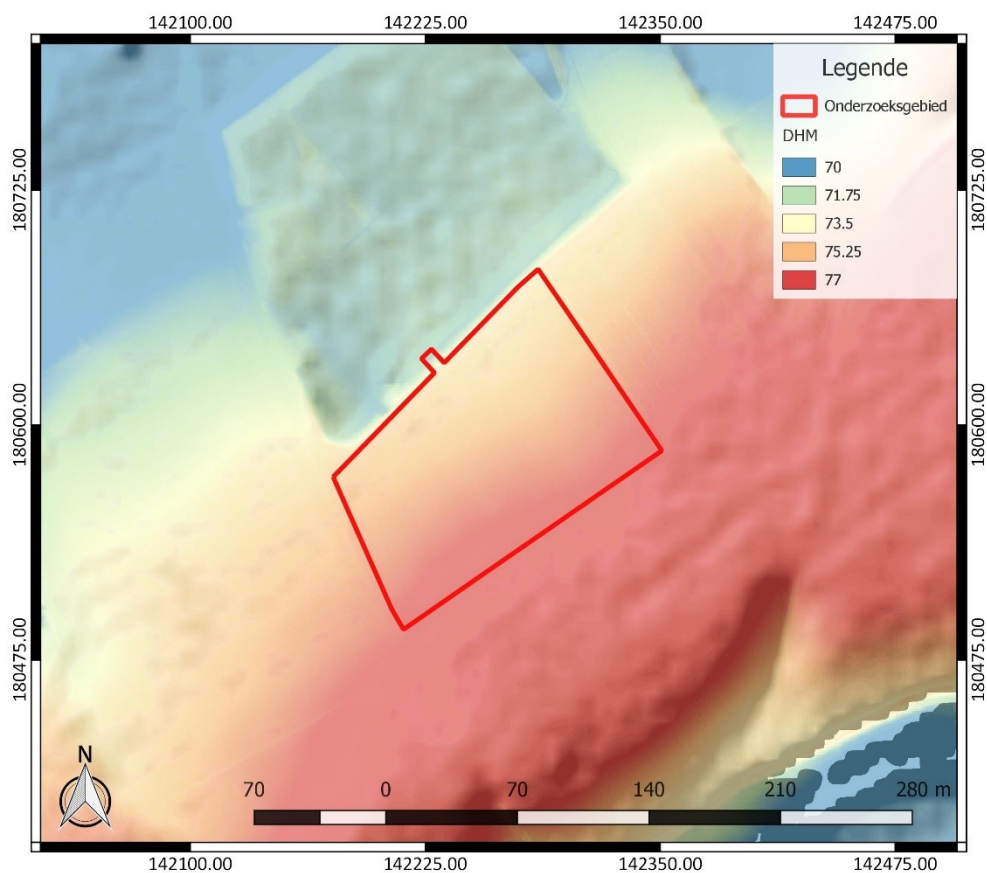
2.4.1 Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied

Het onderzoeksgebied ligt ten oosten van de Eeckhoutweg (Figuur 20), op een afstand van ca. 1 km ten noordwesten van het centrum van Brussegem en ca. 3 km ten zuidoosten van het centrum van Merchtem. Ten noorden van het terrein bevindt zich een serrecomplex (Eeckhoutweg 9A). Ten oosten en ten zuiden van het projectgebied loopt een landweg, die in het verlengde ligt van de Linthoutstraat.

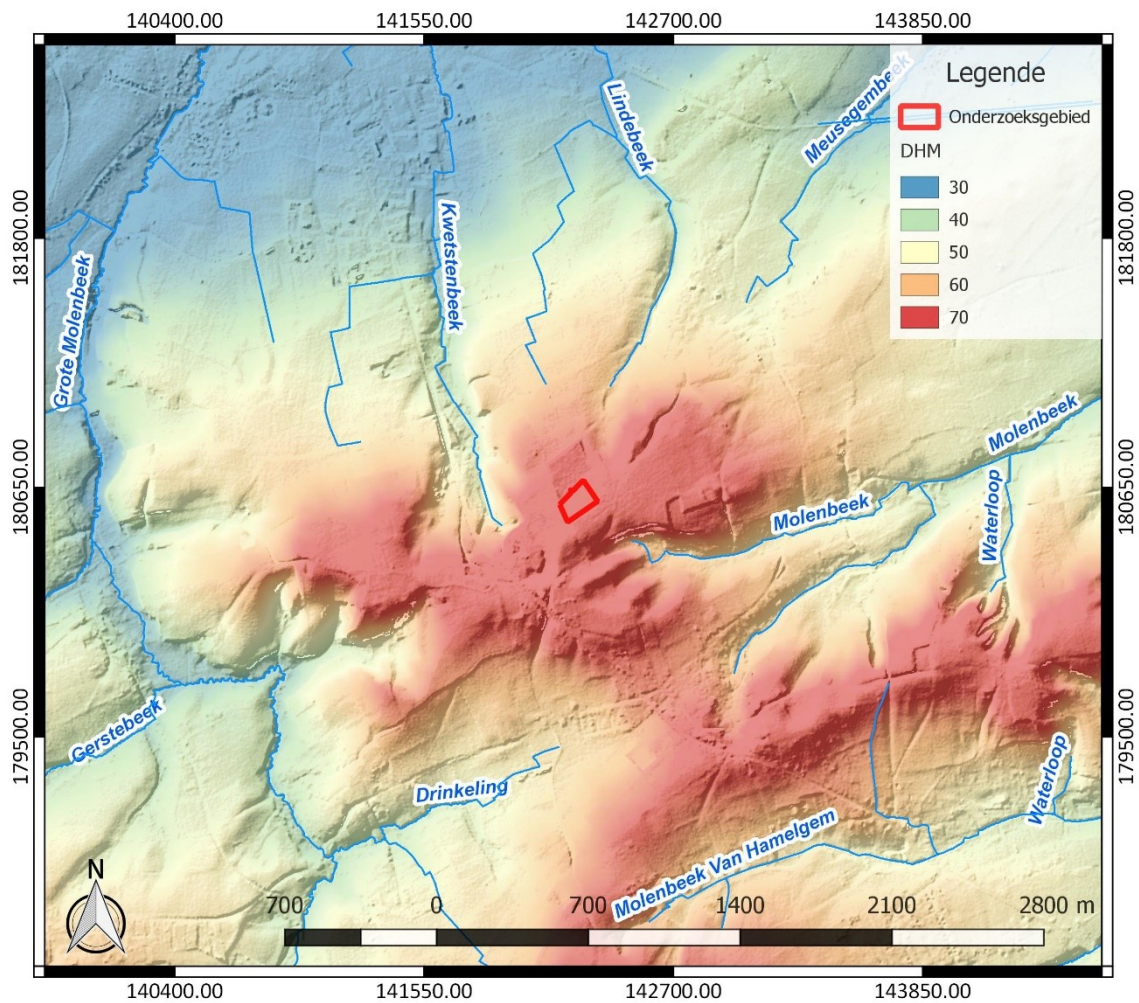
Volgens het gewestplan is het terrein gelegen in agrarische gebieden. Hydrografisch behoort het tot het Beneden-Scheldebekken. Op vrij korte afstand ten oosten van het terrein is de Molenbeek te vinden (Figuur 22). Ten noorden stroomt de Lindebeek en ten westen en ten noordwesten de Kwetstenbeek. Op iets grotere afstand ten noordoosten en ten zuidoosten lopen respectievelijk de Meusegembeek en de Molenbeek Van Hamelgem. De Grote Molenbeek stroomt op enige afstand ten westen en ten zuidwesten.

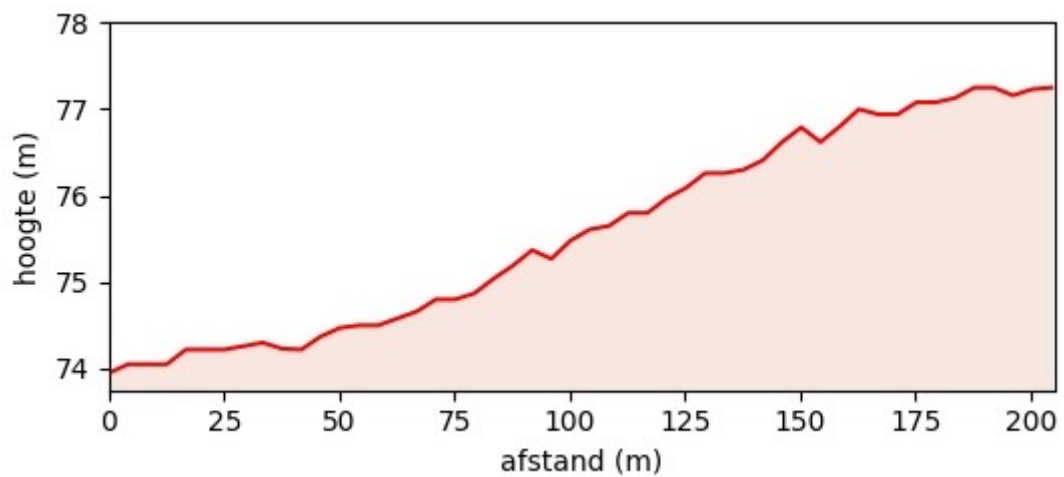
Figuur 20: Luchtfoto van 2019 met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.geopunt.be/kaart>)

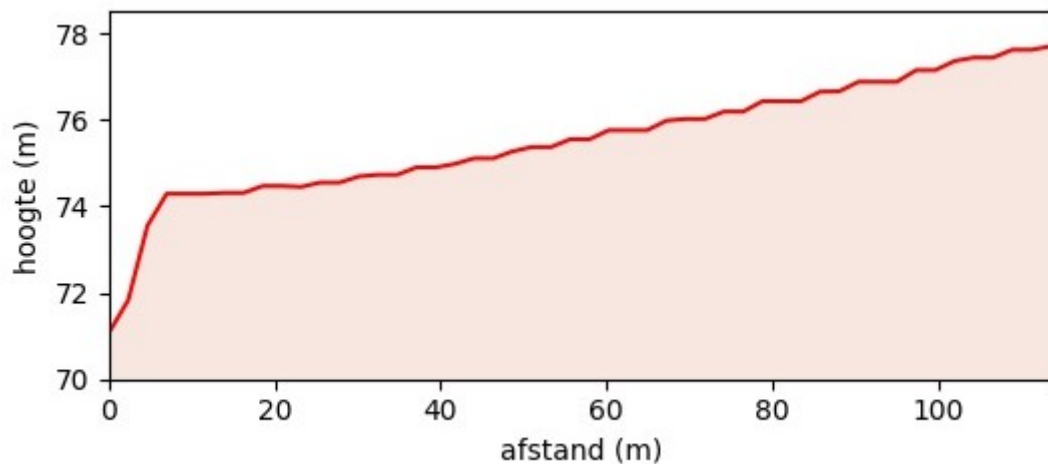
Figuur 21: Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m, met aanduiding van het onderzoeksgebied

Figuur 22: Hydrografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied, Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m (<https://www.geopunt.be/kaart>)

Figuur 23: Hoogteverloop van noord naar zuidzuidwest over het onderzoeksgebied (www.geopunt.be/kaart)

Figuur 24: Hoogteverloop van noordwest naar zuidoost over het onderzoeksgebied (www.geopunt.be/kaart)

Geomorfologisch ligt Brussegem ter hoogte van de Brabantse Kouters, op een hoogte van meer dan 65 m boven de zeespiegel.³ Het gebied ligt in de Leemstreek. De omgeving wordt gekenmerkt door een sterk golvend tot heuvelig landschap. Het reliëf daalt zeer ongelijkmatig van het zuiden naar het noorden, waar het landschap vlak is. Het laagste punt in de omgeving (10 m) ligt langs de Grote Molenbeek. Tussen Mollem, Brussegem en het gehucht Oppem strekt zich een reeks heuvels uit, waarvan de toppen boven de 75 m liggen. De hoogste punten in de omgeving schommelen rond 80 m en bevinden zich in het zuidwesten en op een heuveltop ten noordwesten van de dorpskom van Brussegem. Het onderzoeksgebied ligt op deze heuvelrug. De ondergrond van de steile hellingen en heuveltoppen in de omgeving wordt gekenmerkt door kleiige of grintrijke tertiaire lagen, die beter weerstand boden tegen de erosie vóór de afzetting van het quartair dek.⁴ Het onderzoeksgebied helt sterk af van het zuidoosten naar het noordwesten (Figuur 21). Het terrein kent een hoogte van 71 tot 77,7 m TAW (Figuur 23 en Figuur 24).

De tertiaire ondergrond van het onderzoeksgebied (Figuur 25) bestaat uit de Formatie van Bolderberg. Deze formatie wordt gekenmerkt door geel fijn zand, dat zeer weinig glauconiethoudend is. Dit zand bevat mica-blaadjes en onderaan grind met blauwe, eivormige vuursteenkeien. Rondom de Formatie van Bolderberg bevindt zich de Formatie van Sint-Huibrechts-Hern, die bestaat uit grijsgroen zeer fijn zand, dat kleihoudend, glauconiethoudend en glimmerrijk is. Ten westen en ten noordwesten situeert zich het Lid van Onderdale (Formatie van Maldegem). Dit wordt gekarakteriseerd door donkergrijs tot grijsgroen fijn, glauconiet- en glimmerhoudend zand met pyrietconcreties.⁵

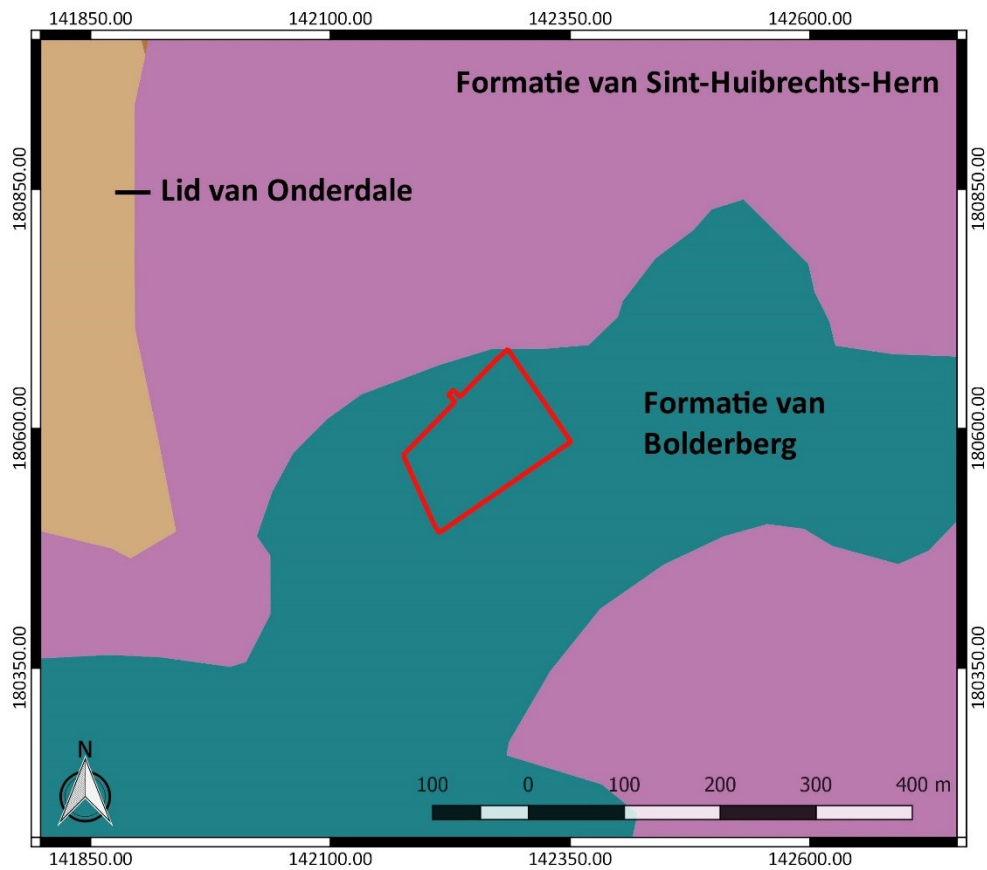
De quartairgeologische kaart (Figuur 26) geeft aan dat in het onderzoeksgebied eolische afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) en mogelijk van het Vroeg-Holoceen voorkomen, en/of hellingafzettingen van het Quartair. Ter hoogte van de gearceerde zones op de kaart zijn er tevens jongere fluviale afzettingen, afzettingen van het Holoceen en mogelijk van het Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan) aanwezig, boven de genoemde afzettingen. Mogelijk bevinden zich daar ook oudere fluviale afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen).⁶

³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Brussegem [online] <https://id.erfgoed.net/themas/14082> (Geraadpleegd op 12-10-2020)

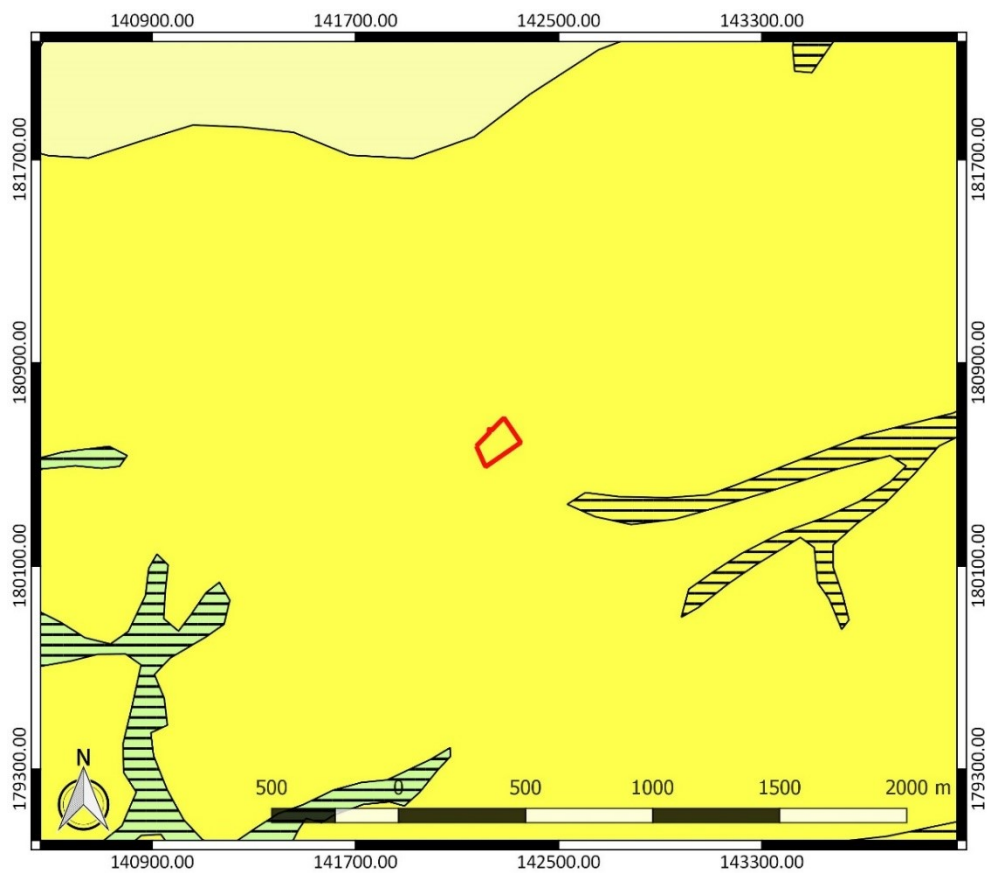
⁴ Bogemans 1996, 3-4; Louis 1965, 9-11

⁵ www.geopunt.be/kaart

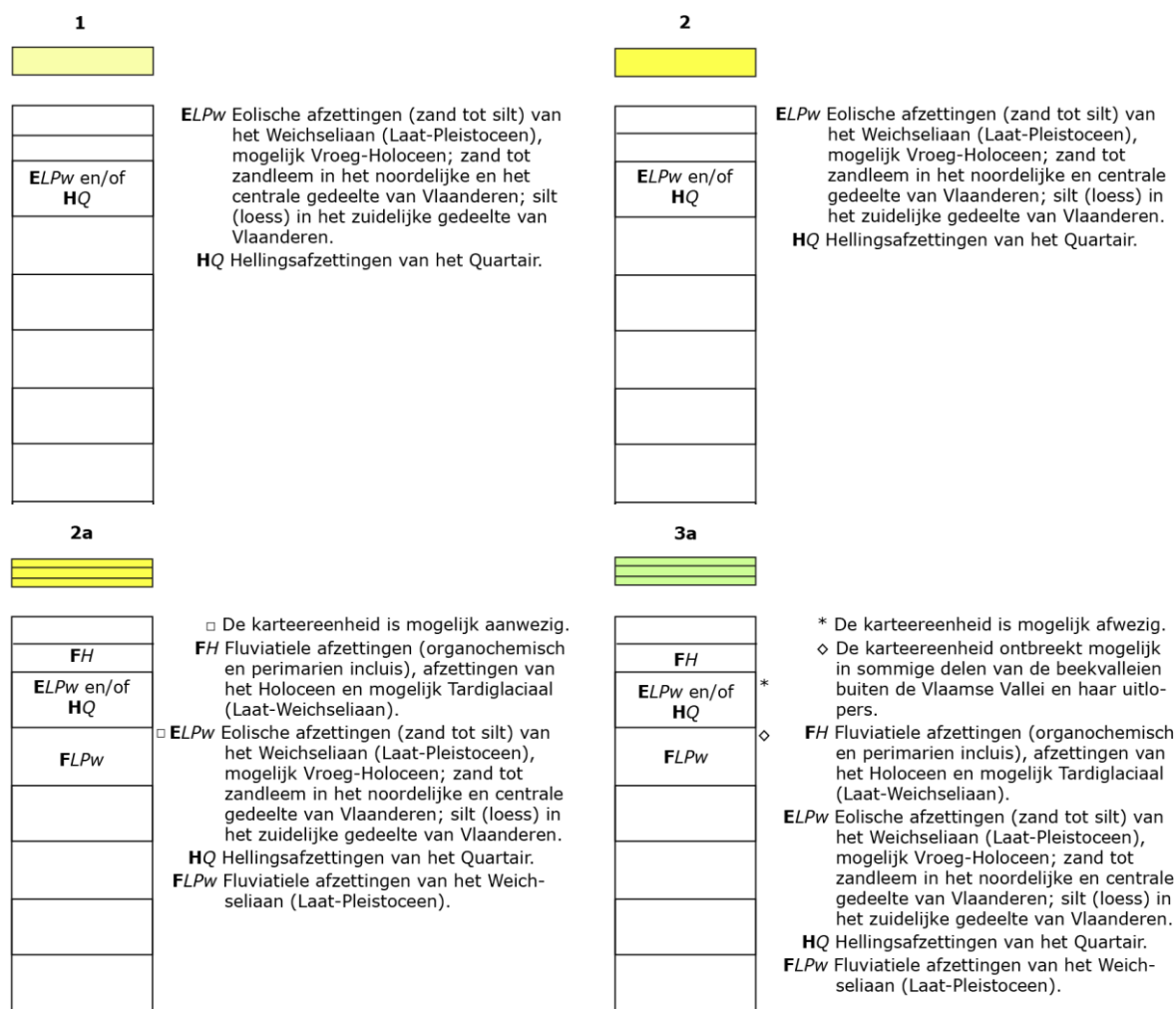
⁶ www.geopunt.be/kaart

Figuur 25: Tertiaire geologische ondergrond met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

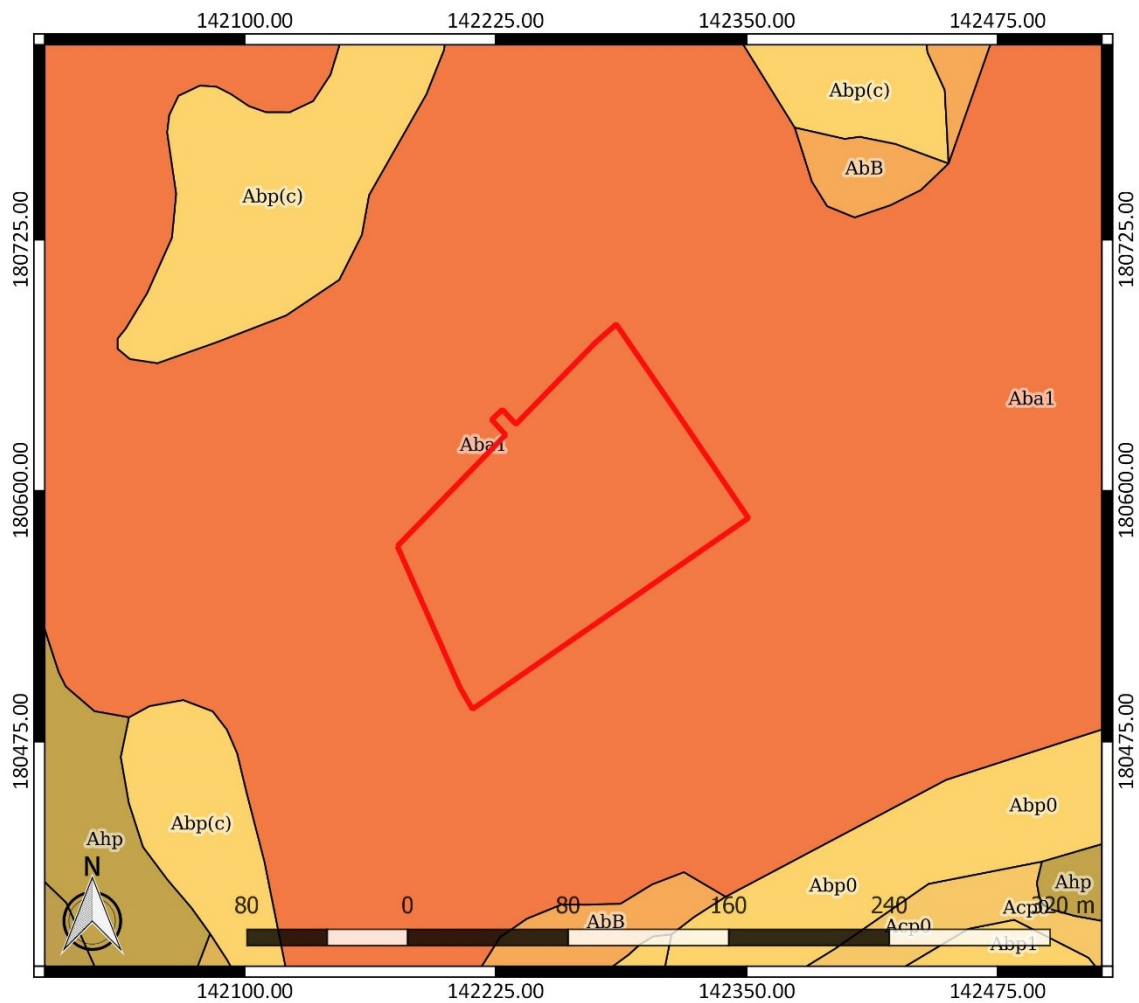
Figuur 26: Quartairgeologische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 27: Legende bij de quartairgeologische kaart (www.geopunt.be)

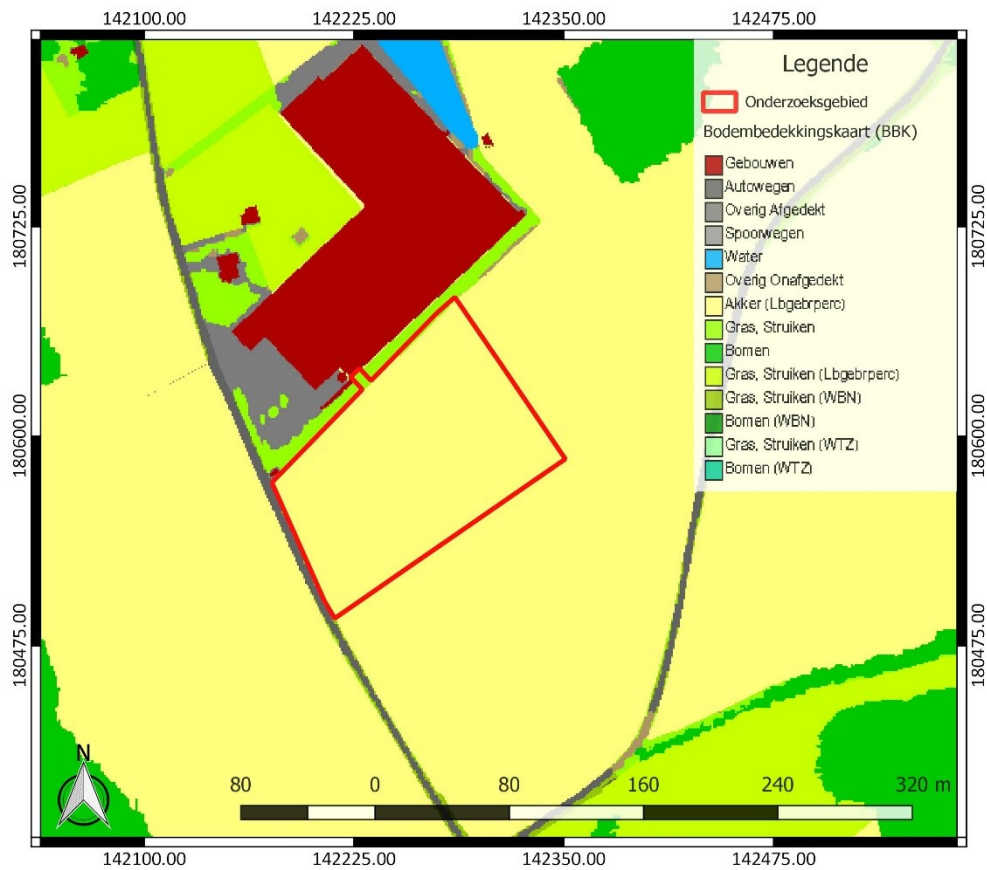
De bodemkaart (Figuur 28) toont dat binnen het onderzoeksgebied een droge leembodem met textuur B horizont en een dunne A horizont van minder dan 40 cm (Aba1) te verwachten is. Op korte afstand ten noordnoordoosten en ten zuiden treffen we een droge leembodem met textuur B of structuur B horizont (AbB) aan. Ten noord- en ten zuidwesten en tevens ten noordnoordoosten geeft de kaart een droge leembodem met een bedolven textuur B horizont op minder dan 80 cm diepte (Abp(c)) weer. Ten zuidoosten zijn een droge (Abp0) en een matig droge (Acp0) leembodem zonder profiel weergegeven, met een dik colluviaal leemdek van meer dan 125 cm. Tot slot is ten zuidoosten en ten zuidwesten ook nog een natte leembodem zonder profiel (Ahp) te verwachten.⁷

⁷ Louis 1965, 39, 62, 65

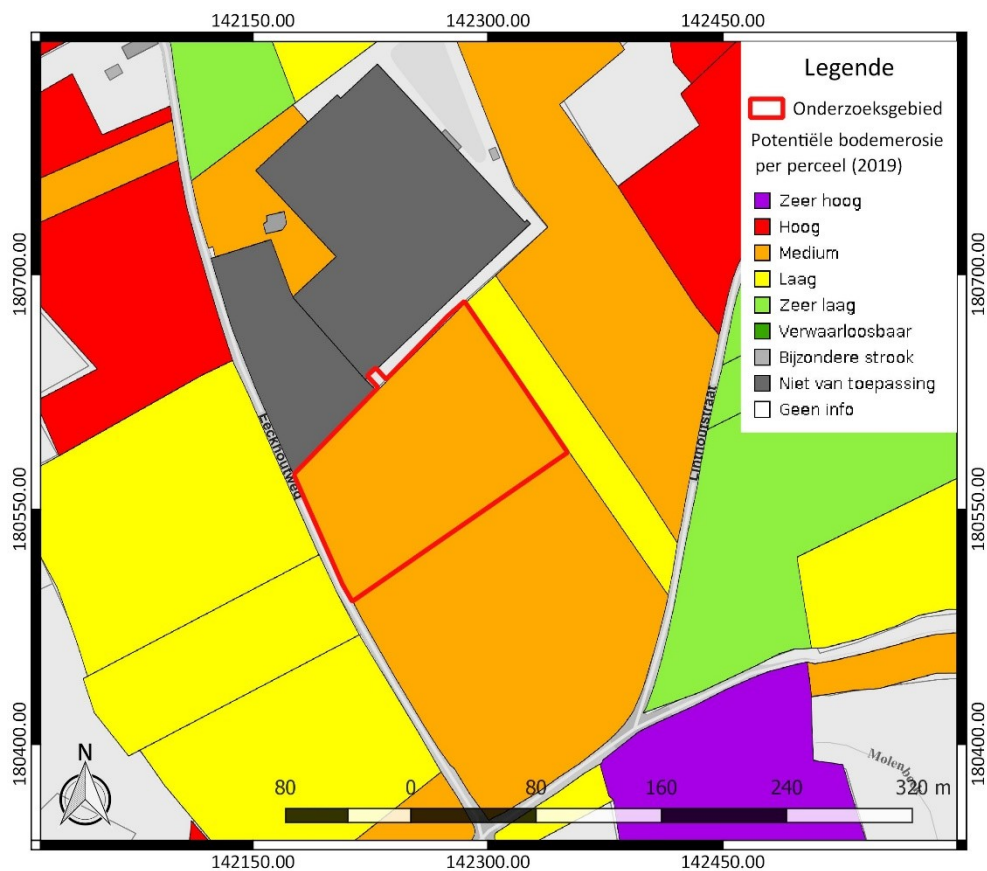

Figuur 28: Bodemkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Het onderzoeksgebied is op de bodemgebruiksk kaart bijna volledig ingekleurd als akker. In het uiterste noordwesten zijn gras en struiken weergegeven (Figuur 29). Dit beeld komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 20). Volgens de potentiële bodemerosiekaart is de erosiegevoeligheid medium binnen het onderzoeksgebied (Figuur 30).

Figuur 29: Bodemgebruikskartaal met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

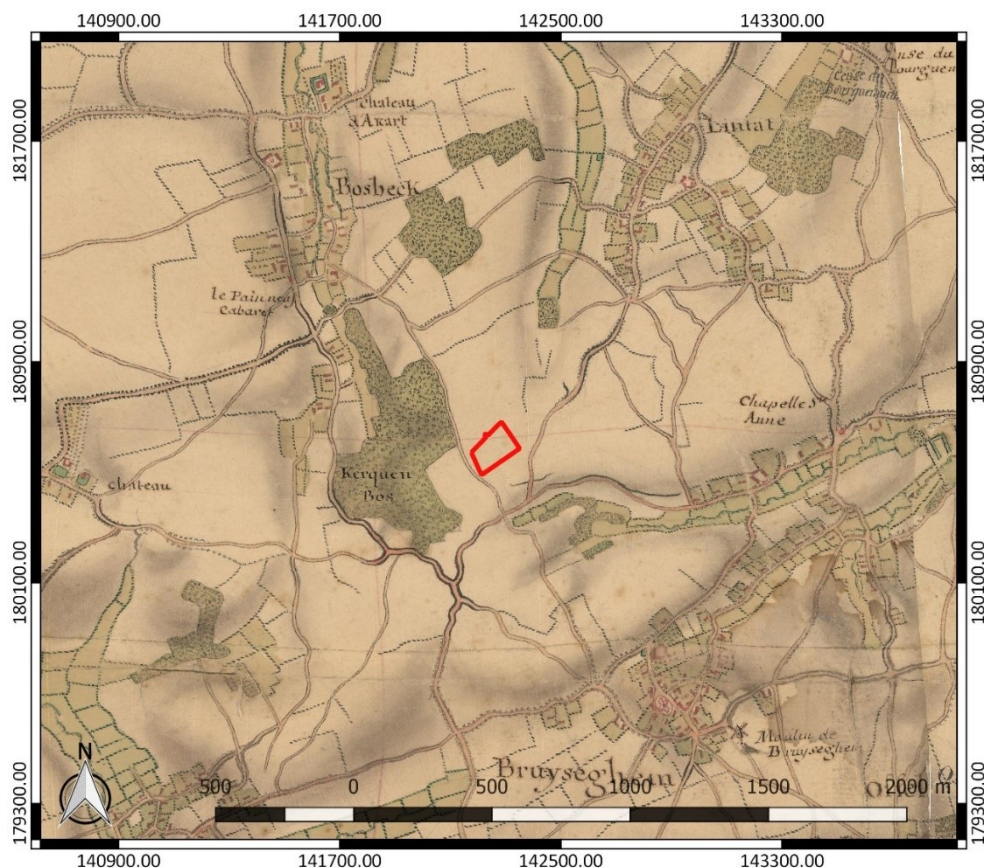

Figuur 30: Potentiële bodemerrosiekaart met aanduiding van het onderzoeksgebied, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

2.4.2 Historische beschrijving van het onderzochte gebied

De naam Brussegem is afkomstig van “Bru(d)singaheim”, een Germaanse plaatsnaam uit de 4de eeuw. Het dorp ontstond dus vermoedelijk uit een Germaans hof. Doorheen de eeuwen zijn er verschillende schrijfwijzen van de plaatsnaam vermeld, variërend van “Bruceghem”, “Brusenghem”, “Brusegem” of “Bruyseghem”, tot later “Brusseghem” en uiteindelijk “Brussegem”. De dorpskern vormde zich rondom het Torenhof en de parochiekerk Sint-Stefanus, die ingeplant is op een hoogte langs de Brussegemkerkstraat. De parochie Brussegem werd grotendeels omringd door de moederparochie Ossel. Ze was enerzijds erkend als personaat, in het bezit van de bisschop van Kamerijk, en anderzijds als patronaat, afhankelijk van de Osselse gemeenschap en later van de abdij van Affligem.⁸

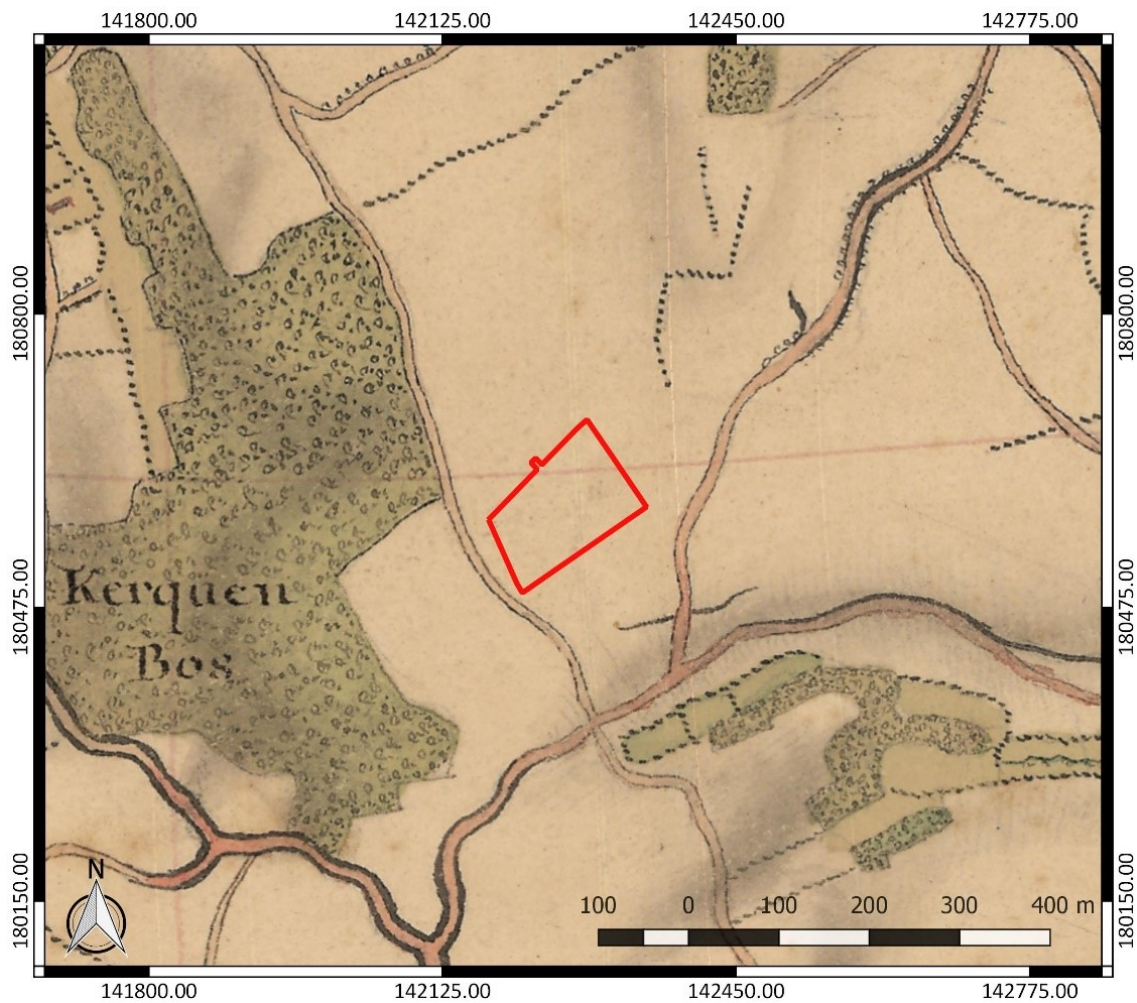
Op bestuurlijk vlak was Brussegem lange tijd in handen van de Heren van Grimbergen, die een groot aantal leenmannen had met een eigen laathof. De Heren van Grimbergen richtten voor 1265 reeds een schepenbank op met een zetel in Brussegem. Op het grondgebied van de gemeente waren er ook hoven aanwezig die afhankelijk waren van de abdijen van Groot-Bijgaarden, Affligem, Jette, e.a. Onder het Franse bewind in de jaren 1790 werden Brussegem, Oppem en Ossel erkend als afzonderlijke gemeentes. Op 11 april 1810 werden ze, samen met een deel van de parochies Amelgem, Bollebeek en Mollem, samengevoegd tot één gemeente, de gemeente Brussegem. In 1977 fuseerden Brussegem, het gehucht Ossel en delen van Mollem en Bollebeek met hoofdgemeente Merchtem. De kernen van Mollem en Bollebeek werden bij Asse gevoegd. Oppem en Amelgem horen sindsdien bij Meise.⁹

Figuur 31: Villaretkaat met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Brussegem [online] <https://id.erfgoed.net/themas/14082> (Geraadpleegd op 12-10-2020)

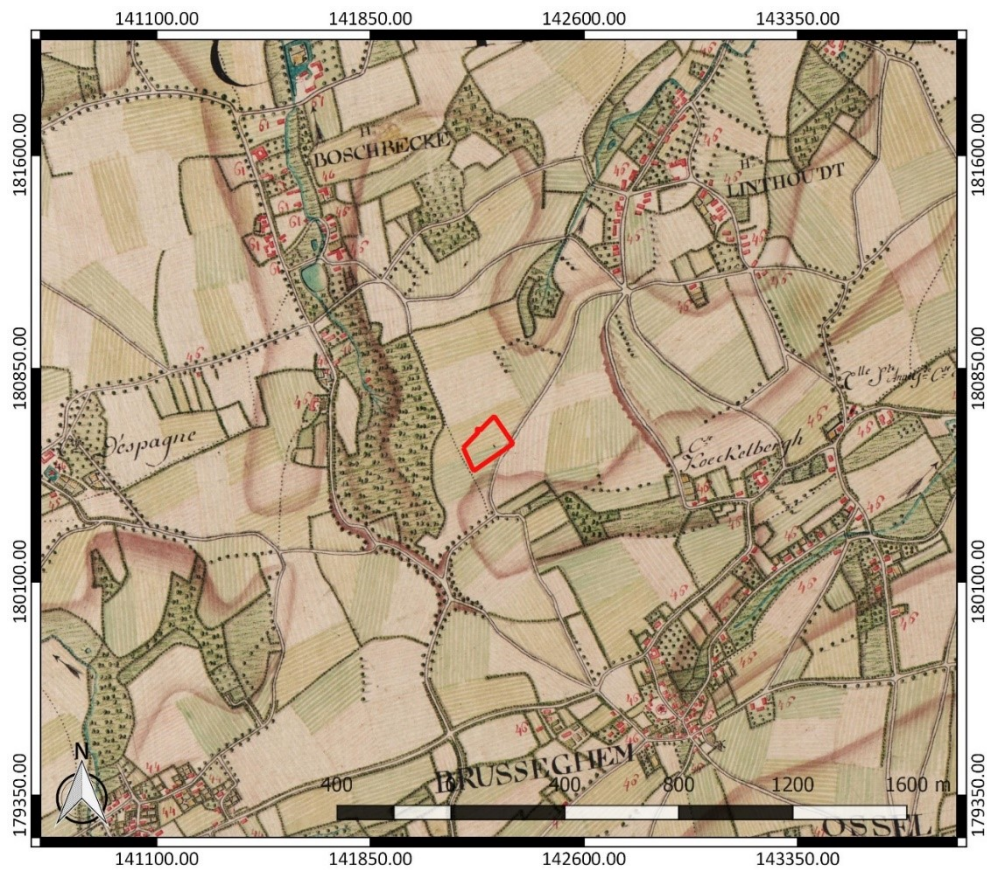
⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Brussegem [online] <https://id.erfgoed.net/themas/14082> (Geraadpleegd op 12-10-2020)

Figuur 32: Villaretkaart (detail) met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Op de Villaretkaart, genoemd naar Jean Villaret, ingenieur-geograaf bij het Franse hof en één van de makers (1745-1748), is het traject van de Eeckhoutweg reeds te bemerken (Figuur 31 en Figuur 32). Het onderzoeksgebied ligt in het onbebouwd gebied langs deze weg. Ook ten oosten en ten zuiden is al een weg aanwezig die overeenstemt met de huidige landweg. Ten westen van het terrein bevindt zich een bos, “Kerquen Bos” genaamd. De dorpskern van Brussegem is op enige afstand ten zuidoosten gesitueerd. Ten noordwesten is het gehucht “Bosbeck” weergegeven en ten noordoosten het gehucht “Lintat” (Linthout).

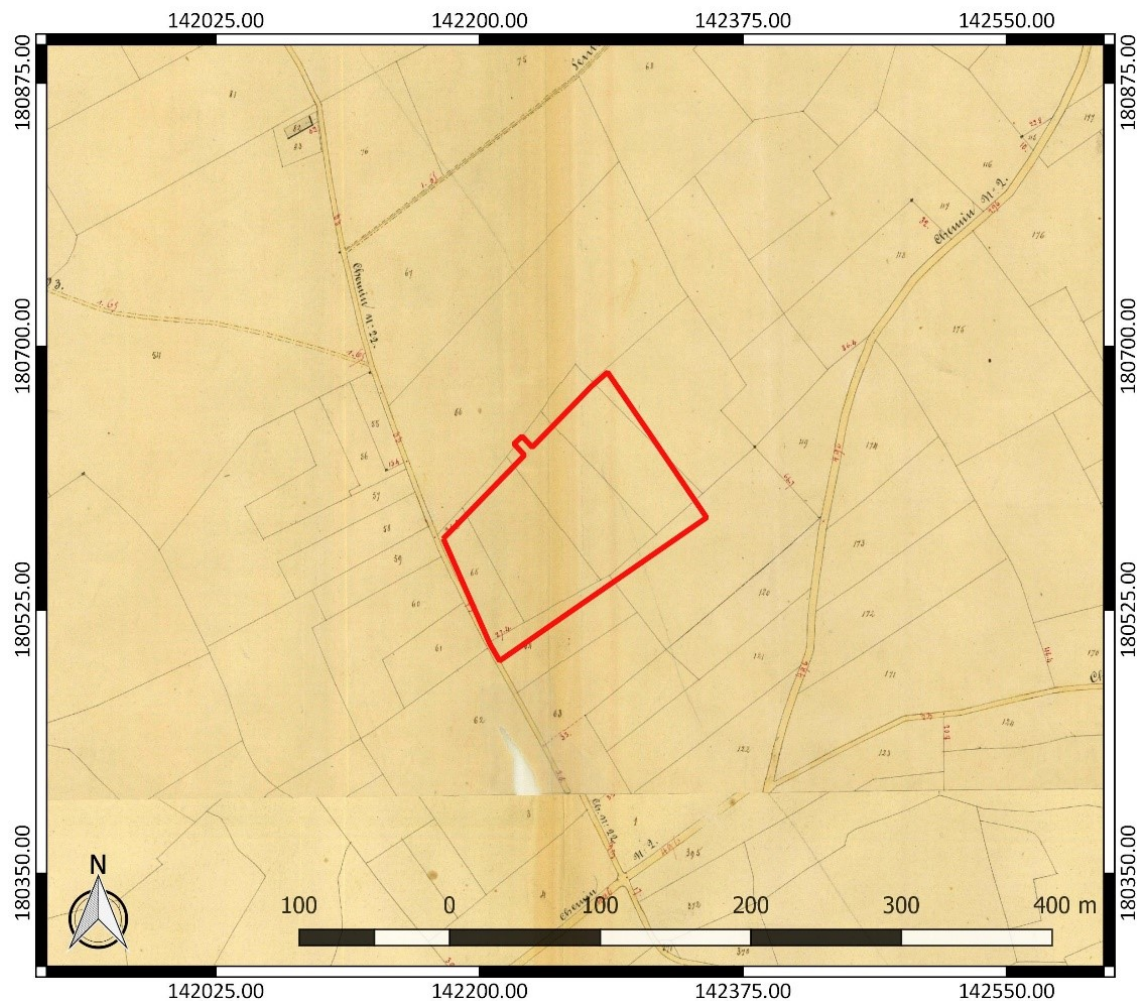
De Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgemaakt op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778), toont dat het onderzoeksgebied in gebruik is als akkerland (Figuur 33 en Figuur 34). De Eeckhoutweg is hier aangeduid als voetweg. De omgeving is nog steeds erg landelijk.

Figuur 33: Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

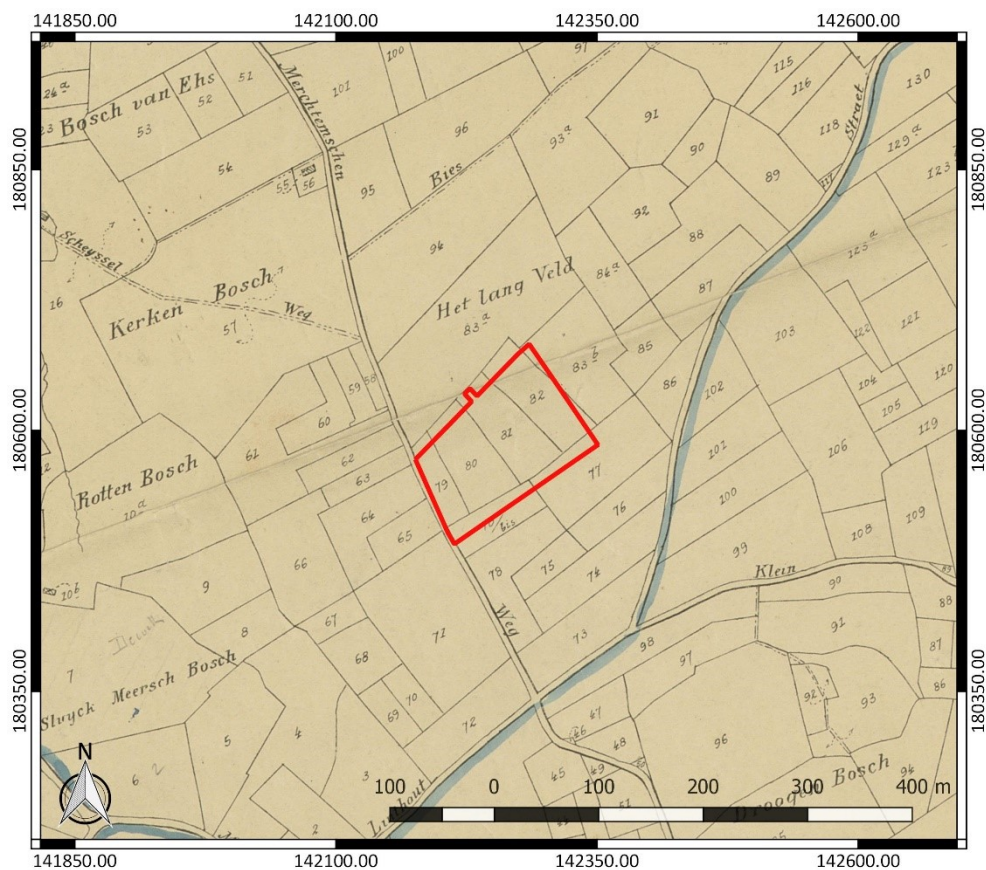
Figuur 34: Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden (detail) met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 35: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Op de Atlas der Buurtwegen (1841) is het onderzoeksgebied nog steeds onbebouwd (Figuur 35). Vermoedelijk was het terrein nog altijd in gebruik als akkerland. Ook in de onmiddellijke omgeving is weinig bebouwing aanwezig. De Eeckhoutweg is hier benoemd als “Chemin n° 22”. De weg ten oosten en ten zuiden is vermeld als “Chemin n° 2”. De Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van P.C. Popp (1842-1879) geeft een gelijkaardig beeld weer (Figuur 36). Het onderzoeksgebied ligt op deze kaart bij het toponiem “Het lang Veld”. De Eeckhoutweg is hier vermeld als “Merchtemschen Weg”. De oostelijke en zuidelijke weg is aangeduid als “Linthout straet”.

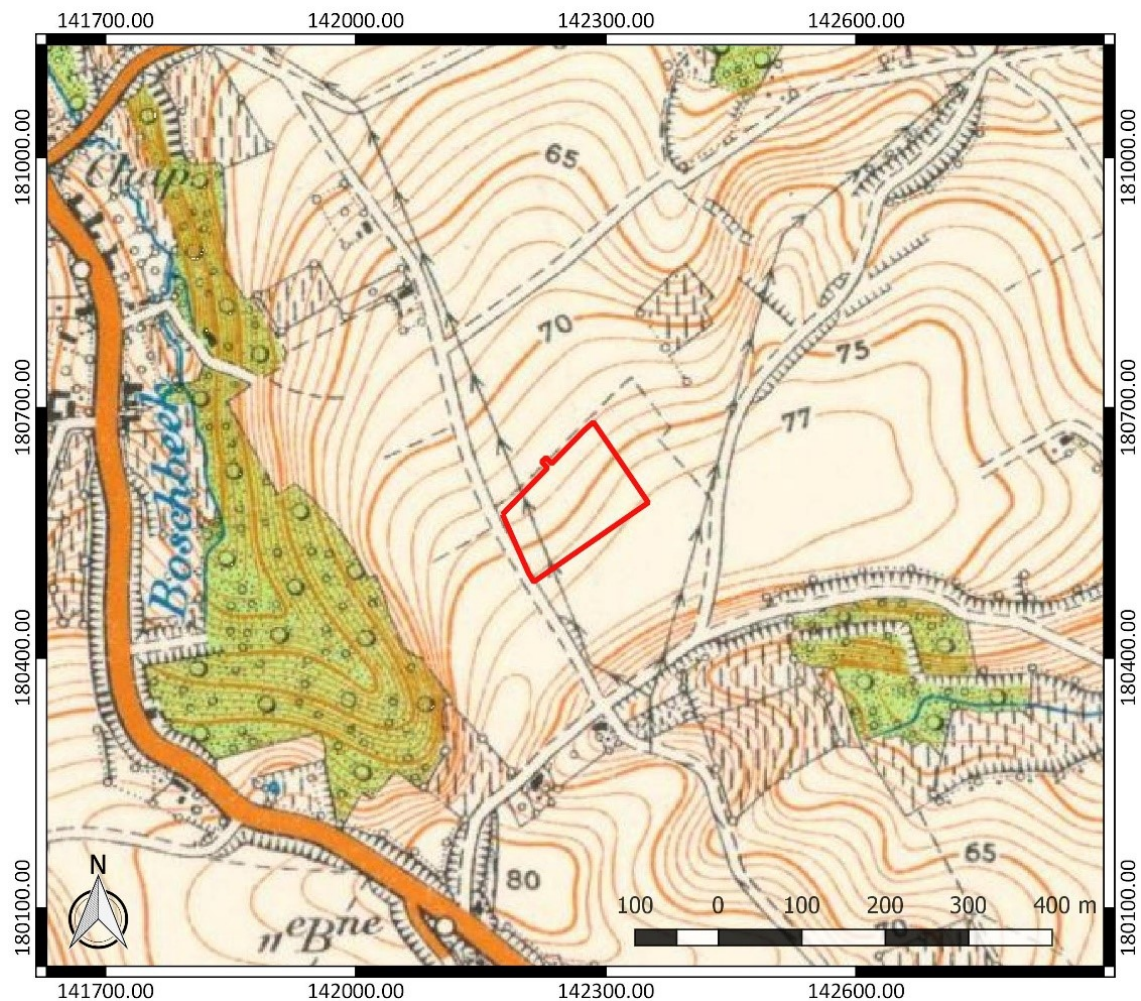
De Vandermaelenkaart (1846-1854) toont dat het onderzoeksgebied op een heuveltop gelegen is (Figuur 37). De omgeving is nog steeds landelijk en bebost. Een topografische kaart uit 1930-1936 (Figuur 38) toont nog steeds geen verandering binnen het onderzoeksgebied of in de directe omgeving ervan.

Figuur 36: Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van Popp met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 37: Vandermaelenkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 38: Topografische kaart uit 1930-1936 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

Op een luchtfoto uit 1971 (Figuur 39) is het onderzoeksgebied nog steeds onbebouwd en in gebruik als akkerland. Een luchtfoto uit 1979-1990 (Figuur 40) toont dat er ten noorden van het onderzoeksterrein een boomgaard aanwezig is. Op een luchtfoto uit 2000-2003 (Figuur 41) zijn er voor het eerst serres te bemerken op het perceel ten noorden van het projectgebied. Een recente luchtfoto (Figuur 20) toont dat het onderzoeksgebied nog steeds in gebruik is als akkerland. Het serrecomplex ten noorden is uitgebreid ten opzichte van de foto uit 2000-2003. De omgeving is landelijk gebleven.

Figuur 39: Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 40: Luchtfoto uit 1979-1990 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

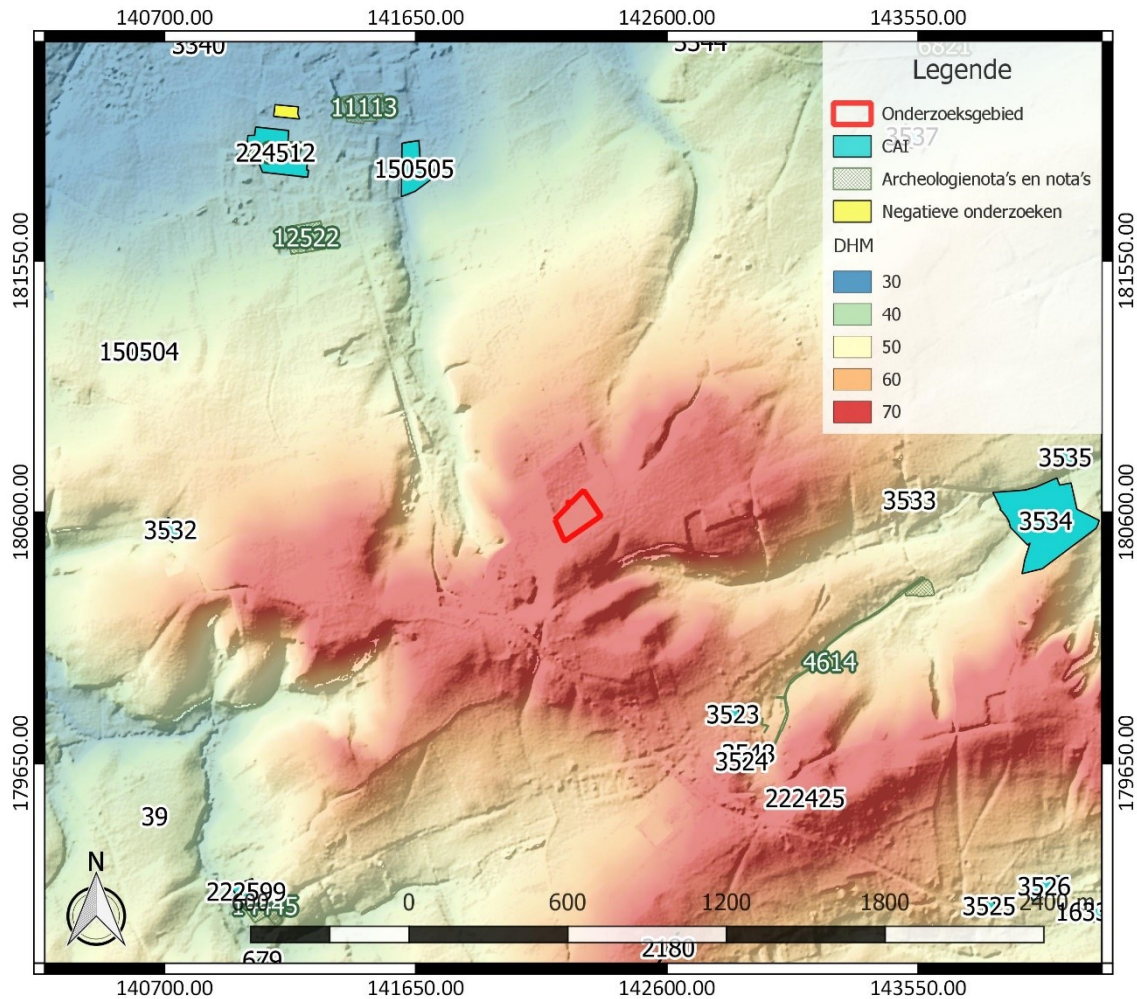
Figuur 41: Luchtfoto uit 2000-2003 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

2.4.3 Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader

De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) vermeldt een aantal locaties in de omgeving van het onderzoeksgebied waar archeologische resten gekend zijn (Figuur 42). De in de nabijheid gelegen archeologische waarden en de locaties met een gelijkaardige landschappelijke ligging worden besproken. Ze zijn het relevantste om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten.

In de omgeving van het onderzoeksgebied zijn archeologische waarden uit de middeleeuwen en de nieuwe tijd aanwezig. Ten zuidoosten van het projectgebied situeert zich de historische dorpskern van Brussegem met de parochiekerk Sint-Stephanus (CAI ID 3524). De eerste kerk op deze locatie was vermoedelijk een romaans, houten kerkje uit de 11de- of 12de-eeuw, dat lange tijd bewaard bleef. Vanaf 1480 werd de kerktoeren opgericht en in 1510 werd het koor overwelfd. Pas in 1524 werd de houten kerkbeuk afgebroken en heropgebouwd in steen. In de 16de eeuw volgden verschillende bouwwerken. De kerk raakte zwaar beschadigd door oorlogsgeweld omstreeks 1576-1580 en werd daarna verwaarloosd. In 1669 was de kerk al zeker omringd door een cirkelvormig kerkhof. In de 18de eeuw werden belangrijke aanpassingen uitgevoerd. Pas in de vroege 20ste eeuw vond de voornaamste bouwphase plaats. De kerk werd omstreeks 1905-1906 namelijk ingrijpend aangepast en vergroot. Enkel het 16de-eeuwse koor en transept en vermoedelijk ook een deel van de vloer in deze zones bleven bewaard.¹⁰

¹⁰Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Parochiekerk Sint-Stephanus [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/3524> (Geraadpleegd op 13-10-2020); Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Parochiekerk Sint-Stefanus [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/40295> (Geraadpleegd op 13-10-2020)

Figuur 42: Overzichtskaart Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://geo.onroerenderfgoed.be/>), weergegeven op het DTM 1 m en Hillshade DHM 5 m

In de historische dorpskern van Brussegem bevindt zich ook het Torenhof (CAI ID 3523), een gesloten hoeve die eertijds afhankelijk was van de abdij van Grimbergen. In 1390 zou de hoeve in het bezit zijn geweest van afstammelingen van Jan Van Molenbeek. Rond 1480 was het goed in handen van verschillende eigenaars. Niet lang daarna, in 1484, werd het Torenhof verkocht aan Wouter Vander Noot, kamerheer van Filips de Goede, hertog van Bourgondië. Lange tijd was het goed een laathof, afhankelijk van deze familie Vander Noot. In de 15de eeuw was de hoeve gekend als "hof ten Alboome" en in de 16de eeuw als "hof ten Abeele". In het tweede kwart van de 16de eeuw zou er sprake zijn geweest van een donjon. De hoeve brandde af in 1684. De huidige bebouwing dateert uit de 17de, 18de en 19de eeuw.¹¹

Ten westen van het onderzoeksgebied is het Spanjaardshof (CAI ID 3532) te vinden. Oorspronkelijk werd de hoeve Hof te Steenberg genoemd, verwijzend naar de ligging van de hoeve tussen de flanken van steengroeven. Het toponiem Steenberg wijst mogelijk op een Romeinse oorsprong. De oudste vermelding van de hoeve dateert uit de late 13de eeuw. Later werd de hoeve vermeld als "Velasco" of "Spangaertshof". Deze namen wijzen op de Spanjaard Don Diego Fernandez de Velasco, eigenaar vanaf 1585. Naast de hoeve was er ook een landgoed met kapel, een duivenhok en een

¹¹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Torenhof [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/3523> (Geraadpleegd op 13-10-2020); Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Gesloten hoeve Torenhof [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/40300> (Geraadpleegd op 13-10-2020)

watermolen aanwezig. Op de Villaretkaart (1745-1748) is ten zuidoosten van de hoeve een gebouw aangeduid als “chateau”. Het kasteel en enkele bijgebouwen verdwenen in de loop van de 19de eeuw.¹²

De Pastorie van de Sint-Stefanusparochie (CAI ID 3548) bevindt zich ten noordoosten van de parochiekerk van Brussegem (CAI ID 3524). De huidige pastorie werd gebouwd in 1769. Mogelijk is het een vergroting en verbouwing van de oudste pastorie van Brussegem uit 1649. Op 19de-eeuwse kaarten is op het perceel een kleiner volume weergegeven aan de straatkant. Vermoedelijk gaat het om een poortgebouw en koetshuis, dat naar verluidt ook dienst deed als tiendschuur. Het koetshuis werd vóór 1971 gesloopt omdat het in een bouwvallige toestand verkeerde.¹³

Ten oosten van het onderzoeksgebied is een 18de-eeuwse kapel bewaard gebleven: de Sint-Annakapel in het gehucht Vijlst (CAI ID 3533). Aan de stenen kapel gingen minstens twee houten voorgangers vooraf. Tijdens de middeleeuwen was er al sprake van een Sint-Annakapel, die in het laatste kwart van de 16de eeuw, samen met het erbij horende pachthof, afbrandde. In 1604 werd een nieuwe houten kapel gebouwd en in 1639 werd de eerste stenen kapel opgetrokken. De huidige kapel dateert uit 1700. In dat jaar werden er vermoedelijk ingrijpende werken uitgevoerd of werd de kapel volledig heropgebouwd. De opvallende barokgevel gaat terug tot deze bouwphase. De kapel werd waarschijnlijk nog uitgebreid rond 1782. Bij een preventief archeologisch onderzoek in het kader van de restauratie van de Sint-Annakapel werden de funderingen van een rechthoekig gebouwtje op zandsteenfundering blootgelegd. Het gaat om de resten van de eerste stenen kapel uit 1639-1640. Van de oudere houten kapel werden geen sporen teruggevonden. Verder konden er tijdens het onderzoek drie verbouwingsfasen aan de kapel onderscheiden worden.¹⁴

Het kasteel van Wolvendaal (CAI ID 3534) ligt ook ten oosten van het onderzoeksgebied. Het kasteel werd voorafgegaan door het hof te Sute. De oudst gekende eigenaar van het hof te Sute stierf in 1621. In 1623 werd de hoeve omschreven als "een pachthoff metten huysinghe, schueren, stallinghen, vloge, bogaerden, weyden, bloken, landen". De oudste cartografische bron waarop het hof te Sute is afgebeeld, dateert uit 1699. In 1753 werd het hoevecomplex grondig gerenoveerd en in 1765 werd ernaast een “huis van plaisantie” gebouwd, dat op de Ferrariskaart is weergegeven. Bij dit landhuis hoorde een kapel. De tuin was gedeeltelijk omgracht. Ten oosten van het landhuis bevond zich een bakhuisje dat nog steeds bestaat. Het huis van plaisantie uit 1765 werd in 1892 verbouwd tot een imposant eclectisch kasteel, omgeven door een park in landschappelijke stijl, aangelegd in de jaren 1890.¹⁵

¹² Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Spanjaardshof [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/3532> (Geraadpleegd op 13-10-2020); Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Gesloten hoeve Spanjaardshof [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/40315> (Geraadpleegd op 13-10-2020)

¹³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Pastorij [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/3548> (Geraadpleegd op 13-10-2020); Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Pastorie Sint-Stefanusparochie [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/40301> (Geraadpleegd op 13-10-2020)

¹⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Sint-Annakapel [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/3533> (Geraadpleegd op 13-10-2020); Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Sint-Annakapel [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/40324> (Geraadpleegd op 13-10-2020)

¹⁵ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Kasteel van Wolvendaal [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/3534> (Geraadpleegd op 13-10-2020); Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Domein Wolvendaal [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/134071> (Geraadpleegd op 13-10-2020)

Op de Ferrariskaart is op enige afstand ten zuidoosten van het onderzoeksgebied een molen weergegeven: de Molen van Brussegem (CAI ID 222425). De molen moet dus zeker in of voor de periode 1771-1778 (terminus ante quem) gedateerd worden.¹⁶ Ook de grote hoeve "de Waelst" (CAI ID 3535), die ten oosten gesitueerd is, is op de Ferrariskaart afgebeeld.¹⁷

Andere gekende archeologische waarden in de omgeving van het onderzoeksgebied bevinden zich al op vrij grote afstand ten opzichte van het onderzoeksgebied of kennen een verschillende landschappelijke ligging. Ze zijn weinig relevant om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten. Daarom worden ze hier niet nader toegelicht. Ook bekrachtigde archeologienota's of nota's van terreinen in de omgeving bieden geen relevante aanvulling op de reeds besproken CAI-locaties. Daarom lichten we ze hier niet afzonderlijk toe.

2.4.4 Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese

Na uitvoering van het bureauonderzoek kunnen de onderzoeksvragen die vooropgesteld werden, beantwoord worden.

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein? Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?

Het onderzoeksgebied kent een gunstige landschappelijke ligging. Het bevindt zich op de top van een heuvel en in de nabije omgeving bevinden zich verschillende waterlopen. Gekende archeologische waarden in de omgeving dateren voornamelijk uit de middeleeuwen, met name vanaf de volle middeleeuwen, tot de nieuwe tijd. Gezien de gunstige landschappelijke ligging van het terrein is de aanwezigheid van relevante archeologische resten ouder dan de volle middeleeuwen momenteel evenmin uit te sluiten.

Vanaf de 18de eeuw beschikken we voor het onderzoeksgebied over historische kaarten en nog recenter over luchtfoto's die ons informeren over de gebruiksevolutie en het landgebruik van het terrein. Ze tonen aan dat het terrein reeds lang in gebruik is als akkerland. Op basis daarvan is een goede bewaring van het bodemarchief te verwachten. Wel is het mogelijk dat er in het verleden erosie heeft opgetreden op het terrein. Momenteel hebben we echter te weinig gegevens om hierover verdere uitspraken te doen.

Wat is de impact van de geplande werken?

Binnen het volledige onderzoeksgebied worden werken gepland. De voornaamste werken omvatten de oprichting van een serrecomplex. Daarvoor wordt een deel van de aanwezige heuvel afgegraven om het terrein te nivelleren. Hierdoor is de verstoringsdiepte in het zuiden het grootst, waar ze oploopt tot ca. 3 m. Naar het noorden toe neemt de verstoringsdiepte af. De aanleg van het serrecomplex betekent dat binnen het volledige onderzoeksgebied het bodemarchief bedreigd is.

2.4.5 Afweging noodzaak verder vooronderzoek

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied een gemiddeld archeologisch potentieel kent. Deze inschatting is gebaseerd op de gunstige landschappelijke ligging van het terrein op de top van een heuvel en in de nabijheid van verschillende waterlopen. Momenteel is de aanwezigheid van relevante archeologische resten uit de steentijd tot de middeleeuwen nog niet uit te sluiten. Voor de periode vanaf de nieuwe tijd tonen historische kaarten ons dat het terrein tot op heden steeds in gebruik geweest is als akkerland. Op basis daarvan kunnen we een goed bewaard bodemarchief

¹⁶Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Molen van Brussegem [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/222425> (Geraadpleegd op 13-10-2020)

¹⁷Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Grote hoeve "de Waelst" [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/3535> (Geraadpleegd op 13-10-2020)

verwachten, al kunnen we momenteel nog niet inschatten of er in het verleden erosie heeft plaatsgevonden en in welke mate. Wel is duidelijk dat geplande werken een sterk negatieve impact op het bodemarchief zullen hebben. Daaruit volgt dat bijkomend archeologisch vooronderzoek nodig is.

Voor het verdere vooronderzoek wegen we verschillende onderzoeksmethodes af. Geofysisch onderzoek is niet aangewezen omdat dit geen gegevens over de chronologie van de eventueel gedetecteerde fenomenen kan opleveren. Het potentieel op kennisvermeerdering is voor deze onderzoekstechniek te beperkt. Veldkartering is evenmin aangewezen, omdat de onderzoekstechniek sowieso gevolgd dient te worden door andere onderzoekstechnieken die meer kenniswinst toelaten. Het is daarom kosten-baten efficiënter om meteen over te gaan tot andere onderzoekstechnieken.

Landschappelijk bodemonderzoek is wel relevant om de bewaringstoestand van de bodem en het potentieel op goed bewaarde steentijd artefactensites beter in te kunnen schatten. Afhankelijk van de bewaringstoestand van de bodem en het potentieel op goed bewaarde steentijd artefactensites is mogelijk bijkomend onderzoek naar steentijd artefactensites nodig.

Tot slot dient ook een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd te worden om na te gaan of binnen het onderzoeksgebied relevante archeologische sporen aanwezig zijn. Deze onderzoekstechniek biedt daarvoor voldoende ruimtelijk inzicht en is geschikt omdat een site zonder complexe verticale stratigrafie verwacht wordt.

3 Samenvatting

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied een gemiddeld archeologisch potentieel kent. Deze inschatting is gebaseerd op de gunstige landschappelijk ligging van het terrein op de top van een heuvel en in de nabijheid van verschillende waterlopen. Momenteel is de aanwezigheid van relevante archeologische resten uit de steentijd tot de middeleeuwen nog niet uit te sluiten. Voor de periode vanaf de nieuwe tijd tonen historische kaarten ons dat het terrein tot op heden steeds in gebruik geweest is als akkerland. Op basis daarvan kunnen we een goed bewaard bodemarchief verwachten, al kunnen we momenteel nog niet inschatten of er in het verleden erosie heeft plaatsgevonden en in welke mate. Wel is duidelijk dat geplande werken een sterk negatieve impact op het bodemarchief zullen hebben. Daaruit volgt dat bijkomend archeologisch vooronderzoek nodig is.

4 Bibliografie

4.1 Publicaties

Bogemans, F., 1996: *Toelichting bij de Quartairgeologische kaart. Kaartblad 23 Mechelen*, Brussel.

Louis, A., 1965: *Bodemkaart van België. Verklarende tekst bij het kaartblad Merchtem 72E*, Gent.

4.2 Websites

Cartesius (2020)

<https://www.cartesius.be>

Databank ondergrond Vlaanderen (2020)

<http://dov.vlaanderen.be>

Geoportaal Onroerend Erfgoed (2020)

<https://geo.onroenderfgoed.be/>

Geopunt Vlaanderen (2020)

<http://www.geopunt.be/>

Inventaris Onroerend Erfgoed (2020)

<https://inventaris.onroenderfgoed.be>

Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen (2020)

<https://www.onderzoeksbalans.be>

5 Bijlagen

5.1 Archeologische periodes

